

ANMELDELSER

MALER JENS JENSENS BIOGRAFI OM FAGLIG ORGANISERING OG SOCIALDEMOKRATIETS GENNEMBRUD 1880-1928

Søren Federspiel: *“Jensen er valgt”. Jens Jensen – en biografi*, Knuths Forlag København 2018, ill., 441 s. ISBN 10:87-90580-38-9.

Af John Juhler Hansen

Forfatteren skriver i sit forord, at Jens Jensen næppe kendes af mange i dag. Det fremgår af nærværende biografi, at Jens Jensen både var en bemærkelsesværdig person og havde et ekstraordinært virke bundet sammen i faglig organisering, demokrati og socialisme. Samt at han til sit sidste holdt fast i sin generations opfattelse af Socialdemokratiet som et klasseparti. Jens Jensens virke faldt i to klart afgrænsede felter først som faglig organisator og arbejderfører, fra 1903 udelukkende i et politisk virke. Han betragtede sig som et værktøj i bevægelsens hænder – og levede til fulde op til sine idealer.

Jens Jensen (1859-1928) var søn af en murer og husmand i Ålsbo på Vestfyn. I 1873 kom han som 14-årig i malerlære i den nærliggende stationsby Årup. Efter udstået læretid kom han i 1878 til sin første industriarbejdsplads på Vognfabrikken Scandia i Randers. Fabrikken og det socialistiske miljø i Randers blev et led i hans dannelse som socialist. I 1879 arbejdede han som maler i Odense, hvor han forgæves forsøgte at oprette en fagforening for malere. I

foråret 1880 flyttede Jens Jensen til København, hvor hele hans faglige og politiske virke blev udfoldet. Jens Jensen blev medlem af Malernes Fagforening i 1881, formand i 1883 hvor fagforeningen havde 700 medlemmer. Dermed var vejen banet for Jens Jensens imponerende virke som inkarneret socialdemokrat. I 1884 til 1888 var han lønnet fagforeningsformand, i 1886 til 1903 formand for De samvirkende Fagforeninger i København. Forfatteren skriver, at Socialdemokratiet så dette som en trussel mod deres position og autoritet, men Jens Jensen og de andre fagforeningsledere fortsatte ufortrødent dette arbejde, som i 1898 førte til oprettelse af landsorganisationen De samvirkende Fagforbund (senere LO). Fra 1886 kastede Jens Jensen sig ind i udbygningen af arbejderbevægelsen i de skandinaviske lande og fik dermed adgang til det internationale faglige samarbejde. I 1898 blev De samvirkende Fagforeninger (senere LO) stiftet, hvor Jens Jensen frem til 1903 var formand. Hans største bedrift var at stå i spidsen under storlockouten 1899 og i det efterfølgende septemberforlig 1899.

Jens Jensen blev i 1885 hovedbestyrelsesmedlem i Socialdemokratiet. Fra 1886 til 1903 var han fast medarbejder ved Social-Demokraten. Søren Federspiel skriver:

“Triumviratet Jensen, Wiinblad og Knudsen forbandt fagbevægelse, parti og presse i en stærk koalition, der gjorde den københavnske arbejderbevægelse til et kraftcentrum”.

Forfatteren beskriver Jens Jensen og den generation af danske organisationsfolk, hvis top han

tilhørte, som værende i besiddelse af en intellektuel ballast, med et kulturelt udsyn, som satte de organisatoriske landevindinger ind i en større teoretisk og politisk sammenhæng.

Da Jens Jensen i 1880 blev aktiv socialdemokrat var der i partiet en stærk teoretisk interesse for socialismen. Selv om Socialdemokratiets reformpolitik i 1890'erne betød en tydelig afmatning i partiets teoretiske debat, holdt Jens Jensen sit liv igennem fast i sin socialistiske overbevisning.

I alt den tid, Jens Jensen virkede som socialdemokratisk arbejderleder, var partiet inde i en fortsat fremgang både politisk-parlamentarisk og fagligt. I 1887 blev Jens Jensen for første gang opstillet (i Odense) som folketingskandidat og var folketingsmedlem fra 1895 til 1903, valgt på Østerbro i den da nyoprettede 10. Kreds.

I 1893 blev Jens Jensen indvalgt i Københavns Borgerrepræsentation, hvor han i 1901 blev næstformand. Fra 1903 til 1924 var han finansborgmester i Københavns Kommune og forlod derfor sit organisatoriske og faglige arbejde. Han var dermed blevet mønsterbryder både i arbejderbevægelsen og i kommunerne, ved at vise vejen for partiets vandring ind i institutionerne. I Københavns Kommune var han som et jordskælv, både for "byens fædre" og kommunens embedsmænd. Indtil han blev borgmester, havde Københavns borgerskab sidet monopolagtigt på magten og borgmesterposterne. Jens Jensen rationaliserede den kommunale administration og finanssystem, samtidig med at han kommunaliserede en række funktioner og institutioner, som gjorde ham til pioner i Danmark på det kommunalpolitiske område. I 1924 frem til sin død i 1928 var han Overpræsident i København.

Sidst skal det nævnes, at Jens Jensen også spillede en afgørende rolle for at afværge påskekrisen 1920, frembragt af Christian X. Derefter indtrådte Jens Jensen kortvarigt som socialminister i forretningsministeriet M.P. Friis, samme ministerpost Thorvald Stauning tilbød ham i 1924, da han blev statsminister. Jens Jensen

sagde nej tak og blev som nævnt i stedet Overpræsident.

Tak til Søren Federspiel for en udførlig biografi, som varmt kan anbefales for alle med interesse for dansk arbejderbevægelse eller hvordan praktisk socialdemokratisk "kommunesocialisme" blev ført i hovedstaden, hvor Jens Jensen medvirkede til at føre Københavns Kommune godt ind i det 20. århundrede.

Hvis Socialdemokratiet i 2021 afholder en særlig 150-års jubilæumskongres burde Søren Federspiel inviteres med som gæstetaler. For efter anmelderens mening har denne bog også et vigtigt budskab i dag til nutidens socialdemokratiske ledere og politikere.

En enkelt anke skal dog lyde: Der mangler et stikordsregister som supplement til bogens personregister. Uden et sådant stikordsregister er det svært at bruge bogen til opslag om de mange emner, forfatteren behandler i bogen.

KOMMUNISMENS KURERER

Morten Møller, Niels Erik Rosenfeldt, Jesper Jørgensen, *Den røde underverden. Hemmelig kommunistisk virksomhed i Skandinavien mellem to verdenskrige*. Gyldendal, 2019, ill., 414 s., ISBN: 978-87-02-28852-0.

Af Rosa Magnusdottir

Bogen *Den røde underverden. Hemmelig kommunistisk virksomhed i Skandinavien mellem to verdenskrige* udkom i 2019, i hundredåret for oprettelsen af den globale organisation Kommunistisk Internationale, kendt som Komintern. I mellemkrigstiden var Komintern "en afgørende faktor for den politiske udvikling både i og uden for Europa" (9) og organisationen har fået meget opmærksomhed i kommunistisk historiografi. Men bogen under omtale her handler om en mindre kendt side af Kom-

interns arbejde, nemlig de skjulte netværk som også prægede organisationen: "(d)ette system af forbindelsespunkter, kodede meddelelser, kurerer, falske pas og mikrofilm i velkonstruerede tandpastatuber" (9). Bogen sætter fokus på dette hemmelige arbejde, hovedsagelig i Danmark, men også lidt i Sverige og Norge, deraf det fokus på Skandinavien som loves i undertitlen.

Bag ved bogen er tre anerkendte forskere, som alle har beskæftiget sig med kommunisteforskning i Danmark og Skandinavien samt Sovjetunionen. De har i denne bog gjort brug af arkivmateriale fra flere lande, men det er klart, at to kildegrupper er grundlæggende for denne bog. Det er hovedsagelig de danske personsager, som Komintern samlede, og som nu ligger i kopi i Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv. Personsagerne er ikke ukendte kilder, vi har før set dem brugt bl.a. i forfatterens tidligere værker, men dette studie viser, hvor meget man kan få ud af personsagerne – især når de bliver sat i sammenhæng med den anden grundlæggende kildegruppe, nemlig korrespondancen mellem Kominterns hovedkvarter i Moskva og europæiske forbindelsespunkter, som den britiske efterretningstjeneste fangede og har gjort tilgængelige. Her er danske forskere også privilegerede, idet kopier af korrespondancen findes på Det Kongelige Bibliotek i København.

Bogen er delt op i fire hoveddele, alle med flere underkapitler, som beskriver forskellige episoder i underbevægelsens aktiviteter i 1920'erne og 1930'erne. Bogens centrale argument er, at pga. de skandinaviske kommunistpartiers relativt frie status i samfundet, fik de også "en central rolle i kampen for kommunistisk ekspansion" (19). Argumentet skildres i adskillige episoder, hvor i hvert fald aktørerne selv havde den opfattelse at deres arbejde var påtrængende nødvendigt for kommunismens udbredelse. Men arbejdet blev også udført i en periode, hvor den politiske situation ændrede sig markant i Sovjetunionen, og det kunne blive svært for kammeraterne at følge med i den splittelse,

som fandt sted mellem mistro og udrensninger på den ene side og kampen for kommunismens internationale udbredelse på den anden side.

Ud af personsagerne er kureren og sønderjyden Gottlieb Japsen på mange måder mindeværdig. Som manden med kufferten i København og som familiemand med hustru og søn i Moskva, hvor han arbejdede på Forlaget for Udenlandske Arbejdere i Moskva var han en af de mest aktive kurerer i perioden. Han dukker regelmæssigt op igennem bogen, og hans livshistorie overlapper med andre danske og skandinaviske kommunister. Midt i udrensningernes værste fase i det frygtelige år 1937 befinder Japsen sig i Moskva og videregiver "belastende oplysninger om sin danske partifælle" (282) Arne Munch-Petersen, som blev som bekendt tortureret og afhørt og endte med at dø i Butyrkafængslet i 1940. Japsen slap med familien ud af Sovjetunionen og fik et nyt liv i Danmark, først i forlagsverdenen og senere som lektor i historie på Aarhus Universitet. De blikke, vi får ind i Japsens kurerarbejde, giver os et billede af en ung mand, som var opslugt af det system, han troede på og arbejdede for. Man kan kun forestille sig, at de sidste måneder i Moskva, hvor venner og kollegaer blev fjernet, tortureret og henrettet, har været præget af angstelse for hans egen og familiens fremtid. Japsen var dog medlem af DKP indtil han døde i 1981, men ifølge bogen talte han aldrig om sine erfaringer og oplevelser fra 1930'erne.

I kapitlet "Den hemmelige stab og dens støtter" er problemet ved at gengive de involverede personers biografiske portrætter resumeret. Dvs. vi ved meget lidt om, hvem der var involveret i det underjordiske kurerarbejde i mellemkrigstiden, hvor mange de var, hvordan hierarkierne fungerede, og hvem der havde ansvaret for agenter og udfoldningen af deres arbejde. Men, som de tre forfattere skriver på side 198:

"Tager man imidlertid samtlige de britiske, russiske, tyske og danske vidnesbyrd, vi i dag har mulighed for at udnytte, og forsøger at kombinere dem brik for brik som i et kæm-

pestort puslespil, ender man faktisk med at have et samlet billede, hvor der tydeligt aftegner sig flere personprofiler.”

Ovenstående citat opsummerer nogenlunde min læseoplevelse. Historien om den røde underverden er fragmenteret, og bogens stilistiske virkemiddel er at præsentere så mange brikker som overhovedet muligt, sætte dem i historioGRAFISK sammenhæng og føre læseren ind i en tidsломme, hvor flittige og velklædte mænd og kvinder bevæger sig rundt i en fascinerende verden af intriger. Brugen af nutid i teksten sætter også rammen for en stemning, som passer godt til den fragmenterede fortælling. Læseren hives med ind i adskillige episoder, og forskellige personer stiger ind og ud, eftersom de er dokumentation for deres engagement. Den fragmenterede tilgang i bogen er dog ikke en ulempe, tværtimod, det er vigtigt at indse, at fortiden eksisterer ikke indpakket i et flydende narrativ, og vi er altid afhængige af tilgængelige kilder og vidnesbyrd. Og det er især personsagerne, som giver kulør og driver fortællingen. Vi kommer tæt på unge menneskers loyalitet overfor en ny samfundsstruktur, som får dem til at bryde loven og risikere deres egen frihed. Man kan mene, hvad man vil om deres blinde tro på især det stalinistiske samfund, men deres politiske aktivisme gør også på en måde indtryk på læseren.

Udgiveren har gjort sig rigtig umage med at levere en smuk bog. *Den røde underverden* er en velskrevet og nydelig bog som vil interessere både fagpersoner og andre læsere. Denne historiker ville dog have ønsket sig et mere gennemskueligt citationssystem, dvs. endnu flere fodnoter for bedre at kunne holde styr på, hvor de nye og spændende afsløringer om den hemmelige kommunistiske virksomhed kommer fra. Men det har sikkert været et bevidst valg at bruge fodnoterne sparsomt for at holde fast i den stemning, stilen ellers skaber, selvom de fleste historikere ikke lader sig forstyrre af fodnoter, kan det være, andre læsere gør. Der er mange fine stemningskabende billeder og epi-

soder i den her bog, men der mangler dog stadig brikker i puslespillet. Om vi nogensinde får et mere samlet billede af, hvad der foregik i den kommunistiske underverden er usikkert, men bogen under omtale giver et fascinerende billede af en organisation og en virksomhed, som bliver ved med at interesse og fange os nu næsten hundrede år senere.

EN UNGDOM I TYSKLAND

Ernst Toller: *En ungdom i Tyskland*.
Oversættelse, efterskrift og noter ved Adam Paulsen, Forlaget Vandkunsten, København 2019, ill. 372 s., ISBN 978-87-7695-535-9

Af Bernadette Preben-Hansen

“Toller er spinkel af natur, omkring 1,65-1,68 m. høj, har et magert, blegt ansigt, er skægløs, har store brune øjne, et skarpt blik, lukker øjnene ved eftertanke, har mørkt, næsten sort hår, taler skrifttyk”. Sådan skrev statsadvokaten ved den standretlige domstol for München, der efterlyste Toller for højforræderi og udlovede en dusør på 10.000 mark i maj 1919. Hvorfor det?

Ernst Toller blev født i 1893 og voksede op i Szamocin, en lille by i den preussiske provins Posen i det tyske kejserrige, siden 1919 i Polen. Byens indbyggere var en blanding af katolske polakker, protestantiske tyskere, samt jøder. Toller var søn af en velstående tysk-jødisk købmand og voksede op i et hjem, hvor der blev læst meget. Levende beskriver han konflikterne mellem etniske og religiøse grupper i byen, men især hverdagen for rig som for fattig, set i børnehøjde, bl.a. historien om et åndshæmmet fattiglem, der døde på gaden af et epileptisk anfald til almindelig underholdning for kvarterets børn, og hjælpeløs, da den lokale politimester lod stå til.

Toller studerede i Grenoble i Frankrig, hvor han kedede sig, og da krigen brød ud i 1914, rejste han til Tyskland for at melde sig som krigsfrivillig. Han kom til vestfronten og var overkorporal i skyttegravene med vrimlende rotter og ligene af døde kammerater i stabler. Efter et lazaretophold blev han i 1917 erklæret uegnet til krigstjeneste. I et forgæves forsøg på at glemme krigen, genoptog Toller studierne i nationaløkonomi ved universiteterne i München og Heidelberg. Her mødte han Thomas Mann, Rainer Maria Rilke, Max Weber og flere andre tysksprogede intellektuelle. Toller blev krigsmodstander, og i Heidelberg blev han i 1917 medstifter af Kulturpolitisk Ungdomsforbund i Tyskland (*Kulturpolitischer Bund der Jugend in Deutschland*) med det formål at afskaffe krig og fattigdom.

Jeg har her indflettet tekster fra mine studier i dansk krigsfangenhjælp i Tyskland 1917-1920, som Paulsens bog ikke berører, men som beskriver perioden godt.

“Da det lørdag den 9. november [1918] blev bekendt i Berlin, at kejseren havde abdiceret, var det forbavsende at se, hvor hurtigt soldaterne gik over til revolutionen”

skrev Carl Gyldenkrone, der var dansk militærattaché ved det danske gesandtskab i Berlin i 1918-1919. Gyldenkrone skrev i februar 1919 om forholdene i den tyske hær under de politiske og sociale oprør i november 1918 og om kampene i Berlin mellem spartakister og regeringstropper i januar 1919. Toller var med, først i Berlin og siden i München. “Folket var træt af krigen og vanskelighederne i Tyskland, særlig manglen på mad og andre fornødenheder” skrev Gyldenkrone. (Rigsarkivet: Militærattachéen i Berlin, diverse indberetninger 1918-1919, lbn. 1). Arbejder- og soldaterråd blev oprettet overalt i Tyskland.

Kurt Eisner, den tysk-jødiske venstrerevolutionære politiker, anførte revolutionen i Bayern i november 1918, og de revolutionære arbejder- og soldaterråd valgte ham til provisorisk mini-

sterpræsident i Bayern, mens Toller blev en af hans nærmeste medarbejdere. Eisner blev skudt på gaden den 21. februar 1919. Den 7. april udråbte de revolutionære arbejder- og soldaterråd en rådsrepublik i München, der erklærede undtagelsestilstand. Toller var administrativ leder af republikkens røde front af dårligt udrustede arbejdere. Adolf Hitler, der var menigt medlem af soldaterrådet, blev agent for modstanderne. Rådsrepublikken blev nedkæmpet af rigsværnstropper og højremilitser (frikorps) i maj 1919. Kampene blev blodige.

“De frivillige tropper kæmpede mod oprørerne i december, januar og marts i Berlin og nu senere også i München og Hamborg, og det har netop været en kamp imod bolsjevismens indtrængen i Tyskland. Til trods for de vanskeligheder, tyskerne har haft at kæmpe med i denne tid, vanskeligheder først og fremmest som følge af den langvarige og tabte krig og de overordentlig ugunstige ernæringsforhold, for ikke at sige udsultning, er denne kamp lykkedes regeringstropperne”,

skrev Gyldenkrone videre i 1919.

Der var danske øjenvidner til forholdene i Tyskland i 1918-1919. Danske lægekommisioner rejste i Tyskland i 1917 for at se på forholdene for krigsfanger i lejre over hele Tyskland. Krigsministeriet i København beordrede den danske officer Theodor Cizeck von Zeilau på en særlig mission til Berlin i december 1918. Han skulle rejse som delegeret for Dansk Røde Kors' kontor i Berlin på inspektioner til krigsfangelejre i Nordtyskland, samt arbejde for hjemtransporter. Zeilau havde ansvaret for proviant til krigsfanger, og han skrev dagbøger, også én fra Berlin (Rigsarkivet: Zeilaus arkiv, nr. XI, pk. 70), hvor “overalt ses hjemsendte soldater i skrækkelige uniformer”. Carl Moltke, der var Danmarks gesandt i Berlin siden 1912, skrev depecher til den danske udenrigsminister Erik Scavenius. Et korps af kaptajner fra den danske hær arbejdede for Dansk Røde Kors' underkontorer i Dresden,

Gdansk, Guben, Hamborg, Hannover, Kassel, Magdeburg, Münster, Szczecin og Warnemünde. Det ville være godt at få den danske indsats i Tyskland efterforsket gennem danske beretninger og rapporter om opstandene i Tyskland i 1918-1919. De findes i de danske arkiver, især i Rigsarkivet.

Toller sad fem år i det bayerske militærfængsel Justizvollzugsanstalt Niederschönenfeld. "I min celle byggede to svaler i året 1922 deres rede", men fængselsledelsen udstedte et dekret, at det var forbudt for svaler at bygge reder i fængselsceller. Alligevel blev svalerne ved, og processen er rørende beskrevet. Toller skrev teaterdramatik i fængslet og blev kendt i Tyskland i 1920'erne som en dramatiker, der skrev imod fascismen, nationalismen og advarede mod nazismen. I 1925 blev han løsladt og udvist fra Bayern. Hitler blev i 1933 valgt til den tyske rigsdag og senere på året udnævnt til rigskansler.

"Nazisterne vil vel acceptere at komme til magten på demokratisk vis, men under ingen omstændigheder give den fra sig igen på demokratiets befaling",

skrev Toller i 1930, og han så ret. Nazisterne brændte hans værker under autodafeen i maj 1933 og fratog ham det tyske statsborgerskab. Toller skrev sine erindringer i eksil i Schweiz i 1933, og han rejste få år senere til USA, hvor han begik selvmord på et hotelværelse i New York i 1939.

Det er en smuk bog, forlaget Vandkunsten har udgivet. Ikke alene indholdet er interessant, men også indpakningen er appetitlig. Bogen er forsynet med solide noter, fine illustrationer samt et opklarende efterskrift ved Adam Paulsen. Den danske oversættelse er udgivet i 100-året for revolutionen i Tyskland og Den Bayeriske Rådsrepublik, for som Toller skrev det:

"Den, der vil forstå sammenbruddet i 1933, må have kendskab til begivenhederne i Tyskland i årene 1918 og 1919".

Paulsen har oversat fra tysk efter andenudgaven fra 1934 af *Eine Jugend in Deutschland*.

LYKKETOFT – HOLDNING OG HANDLING

Mogens Lykketoft: *Erindringer – Holdning og Handling*, Rosinante 2019, ill., 567 s., ISBN: 978-87-638-6255-4

Af Karsten Fledelius

Lykketoft citeres på omslagets inderside for at sammenfatte sit virke som

"en slags samfundsingeniør med økonomiuddannelse, der brugte livet på at være rådgiver, kuglestøber, politiker og minister. En tid formand i Socialdemokratiet, Folketinget og FN."

Men lad os starte med et andet citat, bogens sidste ord på side 562:

"Det er med stor optimisme, jeg vandrer videre som deltidspensionist og fuldtidsaktivist for klima og bæredygtighed, når jeg ser de vældige nye og positive kræfter i min familie, mit parti og mit land."

Samme side prydes af et billede med følgende karakteristiske billedtekst:

"Jeg kneb en glædeståre, da det nye regeringshold kom ud fra Amalienborg. Allerede for 14 år siden så jeg Mette Frederiksen som en kommende statsminister, og da jeg blev parti-formand i 2002, tog jeg Nicolai Wammen som finansordfører og Jeppe Kofod [som] udenrigsordfører. Nu er de finans- og udenrigsministre."

Disse tre citater kan være en passende indledning til en anmeldelse af en fascinerende erindringsbog, som bringer os gennem et mangefacetteret politisk og personlige livsforløb skildret med lune, skarphed og sværdhug til mange sider. Bogen er forsynet med et fyldigt personregister, så læsere omtalt i bogen har mulighed for at se forfatterens ofte ramsaltede meninger om dem – både tidligere statsministre, udenrigsministre og partiformænd og andre deltagere i det politiske liv i ind- og udland.

Men bogen viser også Lykketoft som et følsomt menneske, som omtaler familiære relationer, herunder hustruer og børn, med nænsomhed og varme. Og en person som repræsenterer endnu en generation inden for arbejderbevægelsen, som har stræbt efter at forene det folkelige, det organisatoriske og det akademiske til en højere syntese – med skiftende succes fra tid til anden.

Bogen rummer ikke blot præcise analyser af andres fejl, men også nogen kritik af egne fejltagelser. Her har Lykketoft ikke mindst fokus på Nyrup-perioden, hvor han selv var først finansordfører, så finansminister og til sidst udenrigsminister. Det sidste i øvrigt den ministerpost, som han omtaler med det største engagement, og som unægtelig har lagt op til den fornemme slutsten på hans politiske karriere: formandsposten for FN's generalforsamling, og derefter en utrættelig ambassadør for FN's aktuelle 17 verdensmål.

Men bogen skildrer ikke blot et spændende politikerliv, men også en kritisk fase i dansk – og international – arbejderbevægelses historie. En periode, som på mange måder ændrede de traditionelle arbejderpartiers og -organisationers rolle både i Danmark, Europa og verden. En udvikling som også afspejles i portrætterne af forfatteren selv, fra Trotskij-lignende fuldskæg til nutidens mere diskrete og "statsmandsagtige" overskæg. At Lykketoft har valgt den satiriske bladtegner Roald Als som sin portrætmaler til Christiansborg og ladet dette originale politikerportræt pryde bogens forside, er heller ikke nogen tilfældighed. Også forfatteren har

bid – og han er ikke bange for at bide fra sig. Og det gælder både partifæller og personer uden for partiet.

Af sine forgængere som partiformand får Anker Jørgensen klart den mest positive vurdering. Skildringen af Ankers statsministertid er nuanceret og medlevende. Og ét af bogens sidste billeder viser det store optog foran Grundtvigskirken i København ved Ankers begravelse. Derimod er Lykketoft ofte forbeholden over for Poul Nyrup Rasmussen, og gennemgående negativ over for Helle Thorning-Schmidt. Der er ikke mange anerkendende ord om Danmarks første kvindelige statsminister, hvis periode som formand og statsminister skildres med ofte slet skjult ærgrelse, trods de resultater, hun trods alt opnåede under ekstremt vanskelige vilkår. Men som han selv påpeger: 21 ud af 23 ministre, herunder statsministeren selv, havde ikke tidligere beklædt en ministerpost, SF havde ikke tidligere deltaget i en regering, og ud over Henrik Dam Kristensen var den eneste minister med regeringserfaring den radikale Margrethe Vestager. Derfor kom Thorning i en situation, hvor det blev meget vanskeligt at opfylde partiets valgløfter. Hvilket får Lykketoft til at konkludere, at hun efter hans mening var "fejlcastet til opgaven" (side 510). Det har givet bidraget til hans negative vurdering, at Thorning efter hans opfattelse blev vred på Poul Nyrup og ham selv over de advarselssignaler, de sendte. Efter Lykketofts opfattelse havde hun

"urimelige bebrejdelser mod Enhedslisten, som hendes egen regering snød, og mod SF, som hun næsten slog ihjel, fordi der ikke, som oprindeligt aftalt, var plads til deres synspunkter i regeringen." (side 511).

Lykketofts irritation er ikke til at tage fejl af, også over, at Thornings bebrejdelser var mindre mod Margrethe Vestager, selvom denne

"fra starten undergangsmærkede Thorning-regeringen".

De eneste radikale politikere, som virkelig omtales med varme hos Lykketoft, er Marianne Jelved, som han bl.a. har mange gode erfaringer med, og Lone Dybkjær, som dog pga. ægteskabet med Poul Nyrup ikke blev hans ministerkollega i dennes regeringer. På den baggrund forstår man godt, at Lykketoft er så tilfreds med den socialdemokratiske mindretalsregering, Mette Frederiksen styrede mod efter opgøret med Radikale Venstre i 2018.

På mange måder kan Lykketofts bog læses som et bidrag til en genre af historieskrivningen, som går langt tilbage og blandt andet kendes fra Kina, Det byzantinske Rige og Osmanerriket: Herskerspejlet. Her forsøger en pensioneret general, politiker eller administrator at udmønte sine erfaringer til vejledning, gavn og advarsel for den nuværende hersker. Dette er særlig tydeligt på siderne 556-571, som i høj grad kan ses som en anerkendelse af Mette Frederiksens formandstid og en formaning til de kræfter i partiet, som ikke har set nødvendigheden af den politik, som førte frem til valgsejren og regeringsdannelsen i juni 2019. Modsat er kritikken af regeringsperioden 2011-15 næsten lige så nådesløs som af Løkke Rasmussen og hans regeringer 2015-19, og helt klart en anbefaling til den nuværende statsminister om ikke som sin socialdemokratiske forgænger at gøre sig afhængig af Radikale Venstre.

Det fremgår ikke af bogen, i hvor høj grad Lykketoft selv har stået bag ved strategien ved ét-parti regeringsdannelsen i 2019, men hans analyse af Thorning-regeringernes problemer og skæbne – og til en vis grad også Nyrup-regeringernes – viser noget om hans syn på skrøbeligheden i regeringsdannelser, som stritter i for mange retninger.

Men samtidig har Lykketoft megen fokus på det uheldsvangre ved indre splittelser i arbejderbevægelsen og partiet, fløjkampe, og enkeltpersoners forfølgelse af, hvad han oplever som egeninteresse, forfængelighed eller magtbegær. Der er ikke mange roser til kolleger som Ritt Bjerregaard eller Karen Jespersen i Lykketofts erindringer.

Det vigtigste ved bogen ligger nok i Lykketofts analyse af årsagerne til den erodering af tilliden til det store arbejdsparti, som han har oplevet både i sin tid som politiker i Danmark og mere generelt på den internationale scene. Fænomenet Trump ses således som et ulykkeligt samspil af mediemagt og eliternes ligestyrelighed over for den stigende ulighed i de vestlige samfund (side 542-47). Her som på en række andre punkter skriver Lykketoft sig i høj grad ind i den aktuelle politik i Danmark, Europa og verden. Og her er han ikke i tvivl om, at skal Socialdemokratiet igen indtage den lederposition i dansk politik, som han mener det berettiget til, er det nødvendigt at få grundfortællingen om social retfærdighed genetableret.

Man kan vælge at læse Lykketofts erindringer fra start til slut. Men man får nok mere ud af bogen ved at tage den i mindre portioner og slå ned på perioder, hændelser og personer, man gerne vil se hans mening om, eller mindes om. Igen står her det udmærkede personregister til rådighed. Selv har jeg efter en første gennemlæsning haft bogen liggende på natbordet og slået op på forskellige emner, når jeg fik lyst til at opfriske, hvilken kommentar Lykketoft har til dem. Men lad os slutte med et citat, som man kan opfatte som Lykketofts formaning til parti og regering og som rammer hans centrale budskab til de politiske kræfter, han sammenfatter under begrebet "centrum-venstre" i Danmark, Europa og USA (s. 547):

»Både socialdemokratiske partier i Europa og Demokraterne i USA har i årene efter finanskrisen kun alt for svagt adresseret mange menneskers forståelige bekymring for ulighed og ringere social tryghed. Det har fastholdt ganske stærk vælgeropbakning fra en højtuddannet middelstand og fra de etniske minoriteter, men de har tabt terræn blandt deres traditionelle arbejdervælgere, fordi de ikke godt nok har formået at værne den sociale velfærd, der var deres historiske bedrift. De er blevet eftergivende over for kravene om skattelettelser, og de fik ikke slagkraftigt nok formuleret, at de stadigt hastigere forandringer kræver et velfi-

nansieret velfærdssamfund, der leverer en endnu mere aktiv offentlig uddannelses- og arbejdsmarkedsindsats, fordi gamle job forsvinder hurtigere, og nye kræver andre og nye kvalifikationer i rasende tempo. De tog ikke i tide hånd om deres gamle kernevælgeres forståelige bekymring for løndumping, tab af job og pres på den kulturelle identitet som følge af indvandringen.

Derfor vendte mange af disse vælgere sig til nationalistiske, populistiske partier og politikere, der gav dem et tilbud – ofte en illusion – om, at de kunne skærme dem fra de fremmede og det ukendte og bremse alle de voldsomme omvæltninger, som indvandring og forstærket international konkurrence bragte med sig.

For at vende strømmen skal centrum-venstre levere bedre svar. Slidte velfærdssystemer skal genopbygges. I Europa er der brug for fælles indsats på vigtige områder, hvor man har forsømt at blive enige: kontrol med finansverdenen, ny finansskat, bund under selskabsskatten, fælles indsats mod skatteflugt og skattely og fælles kamp mod social dumping.«
Så ved de det!

HVEM ER ARBEJDERNE?

Margit Bech Vilstrup: *Kampen om arbejderne. Arbejderbegrebets politiske historie 1750-2019*. SFAH's skriftserie nr. 58, SFAH, 2019, 341 s, ill., ISBN: 978-87-87739-48-1

Af Knud Knudsen

Efter valget i 2002 kunne Venstre og Dansk Folkeparti strides om, hvem der var det største arbejderparti i Danmark. For første gang i danmarkshistorien havde et flertal af danske arbejdere stemt borgerligt. Til sammenligning stemte 82 % af danske arbejdere i 1950'erne på Socialdemokratiet. Hvad var der sket? Det

spørgsmål stiller Margit Bech Vilstrup (MBV) i *Kampen om arbejderne. Arbejderbegrebets politiske historie 1750-2019*. Bogens problemstilling er dog langt bredere. Det er en undersøgelse af arbejderbegrebet som et politisk kampbegreb fra midten af 1700-tallet til i dag. Hvordan er arbejderens blevet defineret? Det grundlæggende spørgsmål er,

“hvornår, hvordan og hvorfor “arbejderen” opstod som en politisk aktør, og hvad de væsentligste træk i begrebets historie har været siden da.” (s.12)

Undersøgelsen er inspireret af “begrebshistorien”, som forbindes med tyske Reinhart Koselleck. Begrebshistorien har især været optaget af, hvordan begreber og ideologier har udviklet sig ved overgangen til og i det moderne samfund. Sammen med to andre tyske historikere, Werner Conze og Otto Brunner, udgav Koselleck i 1970'erne det begrebshistoriske leksikon, som på sæt og vis blev hans hovedværk. Artiklen “arbejder”, skrevet af Conze, er et centralt afsæt for MBV. Det tilføjes imidlertid også, at begrebsanalysen ikke kan stå alene; den må ses i sammenhæng med de samfundsmæssige forandringer i den lange periode, som de var en del af. For MBV er Koselleck både en metode og en teori – om det moderne og de begreber, som knytter sig hertil. Det er MBV's fortjeneste, at hun faktisk forholder sig til Kosellecks teori: Hendes egen analyse bekræfter Kosellecks teori om perioden ca. 1750-1850 som en overgangsperiode mellem det før-moderne og det moderne og tillige hans tese om en politisering, ideologisering, demokratisering og temporalisering af centrale sociale og politiske begreber. (s. 318)

Alt i alt er der kommet en både spændende, velskrevet og tankevækkende bog ud af det. Undersøgelsen bygger på et kildemateriale af hovedsageligt trykte politiske kilder, partiprogrammer, tidsskrifter og aviser.

Analysen af arbejderbegrebet gennem de mange år er opdelt i tre hovedfaser: 1) perioden

indtil 1830 under overskriften “det før-moderne arbejderbegreb”, 2) perioden 1830-1945, “det moderne arbejderbegreb”, og 3) 1945-2019, “det postmoderne arbejderbegreb”. Det før-moderne arbejderbegreb blev brugt om den frie daglønnede arbejder, for eksempel fabriksarbejdere og arbejdere, der ikke var beskæftiget i et lavsorganiseret fag.

Det moderne arbejderbegreb bredte sig efter 1830. Det var forbundet med forestillingen om en oprørs og organiseret arbejderklasse. Fra 1870 blev arbejderbegrebet en kamplads, hvor der både formuleredes et socialistisk arbejderbegreb, der så arbejderne som en klasse i modsætning til borgerskabet og kapitalisterne, og en ikke-socialistisk (borgerlig) opfattelse, der så arbejderne som en social klasse, der ved flid og selvhjælp kunne forbedre deres egne og familiens forhold. Perioden 1920-45 blev “det moderne arbejderbegrebs guldalder.” Hverken før eller siden blev arbejderbegrebet benyttet så hyppigt i danske aviser som i denne periode, skriver MBV. Paradoksalt nok var det også i denne periode, det radikale arbejderbegreb blev erstattet af “et mere nationalt og klasseharmonerende” begreb centreret om “folket” eller det arbejdende folk.

Den efterfølgende lange “postmoderne” periode er også opdelt i tre faser. Den første, 1945-65, var kendetegnet ved, at arbejderbegrebet erstattedes af begreber som “lønmodtager”, “ansatte” eller “medarbejdere”. I Socialdemokratiet sporer MBV således en overordnet udvikling fra “arbejderen” til “folket” før 1940 og efter 1945 til “mennesket” – eller fra klasse til folk og til menneske. I den anden fase, 1965-90, betød opkomsten af det nye venstre, at der blev formuleret “arbejderistiske” og revolutionære tanker om arbejderen. Perioden 1990-2019 har fået overskriften “arbejderbegrebet i den ny verdensorden”. På venstrefløjen og i fagbevægelsen overlevede arbejderbegrebet, og det var også arbejderbegrebet, de borgerlige greb fat i fra 1990’erne, hvad enten det var den liberale arbejder eller Dansk Folkepartis arbejdere.

Denne korte oversigt over hovedlinjerne yder på ingen måde analysen fuld retfærdighed. Der er flere gode og vigtige nuanceringer undervejs, for eksempel mellem det snævre og det brede arbejderbegreb, hvor det snævre refererer til de faglærte og ufaglærte arbejdere inden for produktion og transport, mens det brede arbejderbegreb også omfatter de “nye” arbejdere. Også kønsaspektet medtænkes; arbejderbegrebet har i den grad været et “kønnet” begreb.

De lange historiske linjer er bogens styrke. Men der er også flere vigtige iagttagelser undervejs, som kan fremhæves, for eksempel den pointe, at de politiske partier længe før opfindelsen af spin-doktorer var bevidst om sprogets og retorikkens betydning. Det er også godt at få understreget, at “Danmark for folket” skulle forstås som Danmark for “det arbejdende folk”. Det overses alt for ofte. Det er også fint, at MBV peger på, hvordan Socialdemokratiet efter 1945 i stigende grad begyndte at se arbejderen som både forbruger og producent.

Som altid, når der er tale om interessante studier, giver de anledning til spørgsmål og bemærkninger. For min skyld måtte analysen gerne have gjort mere ud af Kosellecks centrale begrebspar “erfaringsrum” og “forventningshorisont”, som antydes undervejs. Jeg tror også, at MBV med fordel kunne have inddraget artiklen om “arbejde” – som står lige før artiklen “arbejder” i det begrebshistoriske leksikon. Det ville have givet mulighed for en nuancering af det borgerlige arbejderbegreb, for eksempel mellem et liberalt og et konservativt. Det var det konservative og nationale arbejdsbegreb, fascismen og nazismen benyttede i deres appel til arbejderne i 1920’erne og 30’erne.

Nogle steder er jeg usikker på, hvad undersøgelsen egentlig viser. Når eksempelvis Socialdemokratiet efter 1945 bevæger sig væk fra arbejderbegrebet og i stedet taler om lønarbejdere og medarbejdere, så forstår jeg det således, at partiets retorik over for vælgerne er under forandring. Men nogle steder kan man være usikker på, hvad der analyseres: Er det partiernes selvforståelse eller partiernes præsentation

over for vælgerne? En socialdemokrat før 1914 ville formentlig definere partiet som et socialistisk parti, der især henvender sig til arbejderne. Efter 1945 vil de fleste danske partier nok definere sig som “catch-all” partier, der søger stemmer i alle klasser. Det gælder også Venstre, selv om det hævder nok så meget at være et arbejderparti.

I den afsluttende konklusion kunne det have været interessant med overvejelser om, hvorvidt den begrebshistoriske analyse når frem til andre konklusioner end dem, som for eksempel Niels Ole Finnemann i sin tid formulerede i *I Broderskabets Ånd* (1985) ud fra en traditionel idéhistorisk tilgang. Ligeledes ville det være interessant med overvejelser om, hvilken betydning arbejderbegrebets forandringer har haft for den politiske kamp igennem årene. Men det er selvsagt en anden undersøgelse.

DE FILIPPINSKE FRONTLØBERE

Nina Trige Andersen, *Labor Pioneers; Economy, Labor, and Migration in Filipino-Danish Relations 1950-2015*, Ataneo de Manila University Press, 2019, ill., 435 sider. ISBN 978-971-550-910-7.

Af Leonora Lottrup Rasmussen

Journalist og historiker Nina Trige Andersen har skrevet en bog om den filippinske Danmarkshistorie. I *Labor Pioneers* følger vi filippinske immigrantarbejdere i Danmark fra 1960'erne og frem til i dag. Både i et globalt perspektiv, såvel som i et dansk og filippinsk nationalt perspektiv. Det er således en historie om globalisering og industrialisering i kølvandet på 2. verdenskrig. Men i særlig høj grad en historie om de mennesker, hvis livsforløb er blevet berørt, forflyttet og forskubbet i kraft heraf – enten direkte eller indirekte.

Den filippinske Danmarkshistorie, sådan som Andersen udlægger den, tager sin start i den såkaldte gæstarbejderæra mellem 1960 og 1973. Her bliver flere filippinere rekrutteret til den danske serviceindustri, særligt unge filippinske kvinder får arbejde som stuepiger på de store københavnske hoteller. Efter immigrationstoppet i 1973 følger en mere moderat indvandring op gennem 1980'erne og 1990'erne. Her får størstedelen ophold gennem ægteskab med danske statsborgere eller andre med permanent opholdstilladelse. Også flere fra denne bølge af immigranter får arbejde i serviceindustrien. Fra slutningen af 1990'erne begynder en ny gruppe af filippinske statsborgere at gøre sit indtog i Danmark. Denne gang som au pairs, hvoraf kun få har slået sig ned i Danmark på permanent basis.

Som titlen på bogen antyder, beskæftiger *Labor Pioneers* sig imidlertid med den første bølge af filippinske arbejdere i Danmark. Denne gruppe af arbejdere er ikke kun af senere generationer, men har også i deres egen selvforståelse, positioneret sig som pionerer. Andersen belyser disse filippinske frontløbere med udgangspunkt i de såkaldte “49ers”. En betegnelse der henviser til de 49 filippinske kvinder, der tilbage i 1973 blev ansat som stuepiger på det nyåbnede SAS Hotel Scandinavia. Bogen er inddelt i tre dele, hvor første del omhandler forudsætningerne og de overordnede udviklings-træk omkring arbejdskrafteksport i filippinsk og dansk kontekst med fokus på 1970'erne; Anden del fortæller historien om fire kvinder fra “the 49ers”, mens tredje del viser, hvordan livet for de filippinske immigranter er blevet påvirket af ændringer i arbejdsmarkeds- og integrationspolitik fra 1980'erne og frem.

I bogens indledning fremhæver Andersen den filippinske Danmarkshistorie, som en glemt del af vores historie. Det skyldes, ifølge Andersen, for det første, at servicesektoren aldrig er blevet tildelt en central plads i den klassiske arbejderhistorie og for det andet, at filippinere også har været en overset gruppe i immigrationshistorien. For mange vil det da heller

ikke være de filippinske stuepiger, der toner frem på den indre nethinde, når emnet falder på 60'ernes og 70'ernes gæstearbejdere. Det er derimod oftest mænd fra Pakistan, Tyrkiet og Jugoslavien, som blev rekrutteret til manuelt produktionsarbejde, der repræsenterer arketypen på gæstearbejderen. I kraft af arbejdsfunktion, nationalitet og køn adskiller de filippinske arbejdere sig altså både fra vores klassiske forståelse af en arbejder og en gæstearbejder.

For at kaste lys over dette hul i vores kollektive historie, inddrager Andersen et bredt udvalg af kilder. Fra officielle arbejdsrapporter, rapporter og taler til hvad forskellige personarkiver har måttet indeholde af dagbogsnotater, breve, arbejdskontrakter og fotografier. Andersen har desuden foretaget interviews og deltaget i reu-niouns, kirkelige aktiviteter etc. hos den filippinske minoritet i Danmark, ligesom hun også har besøgt frontløbernes hjembyer i Filippinerne. Selvom det står klart, at Andersen har stødt på flere kildemæssige udfordringer i sit researcharbejde, er bogen altså baseret på et solidt empirisk fundament. Et fundament, der gør det muligt at placere Danmark og Filippinerne i en fællesanalytisk ramme med de filippinske frontløbere som prisme. Gennem dette prisme får vi et indblik i interessante aspekter af både det filippinske og danske samfund. Som for eksempel den danske hotelbranche, der har beskæftiget mange immigrantarbejdere, men som også historisk set har haft en svag faglig organisering. En branche, der op mod årtusindeskiftet var ramt af økonomisk krise og sågar hærget af en rengøringsmafia, der placerede de filippinske stuepiger i en særlig sårbar position.

Samtidigt får vi også kortlagt forbindelserne mellem Danmark og Filippinerne i efterkrigstidens globale økonomi. Her er det blandt andet overraskende at læse om intellektuelle, diplomatiske og økonomiske udvekslinger mellem 1970'ernes socialdemokratiske regeringer i de skandinaviske lande og præsident Marcos diktatoriske styre. Det er også værd at bemærke, at bogen ikke skildrer de filippinske gæstearbejdere som ofre for storpolitiske beslutninger eller

økonomiske strukturer, men som aktører i deres egen ret. Altså i bogstavelig forstand som frontløbere, der forstod at spille spillets regler, ved blandt andet at organisere sig og gå på barrikaderne. Og det er særligt forfriskende, at de filippinske stemmer flere gange modsiger den traditionelle forståelse af et moderniseret vest og et tilbagestående øst. Som for eksempel Letty, der blev ansat som stuepige på SAS Hotel Scandinavia i 1973. Hun husker tilbage på mødet med de håbløst umoderne danskere, der gik rundt med knælange nederdele, mens de filippinske arbejdere længtes efter hjemlandets miniskørter.

Med fokus på såvel store politiske, økonomiske og samfundsmæssige udviklingstræk, som på enkelte aktører, er *Labor Pioneers* altså en bog, der er særdeles ambitiøs i sit emne og metodiske greb. Der er med andre ord tale om en bog, der er mættet med informationer og menneskeskæbner. Med tanke på, at bogen må være tiltænkt et dansk, filippinsk og bredere internationalt publikum, kunne forfatteren med fordel have opereret med en lidt strammere struktur, eftersom få læsere vil have kendskab til både filippinsk og dansk historie. Måske kunne de fire personhistorier, der er præsenteret i del II, have været strukturerende for hele bogen eller de enkelte dele baseret på en mere klar tematisk eller kronologisk afgrænsning? Selvom bogen indeholder et rigt billedmateriale, er det også lidt ærgerligt, at billederne ikke er blevet tildelt en mere central plads i layoutet og alle er gengivet i sort/hvid. Her ville farvebilleder netop have underbygget bogens pointe om de filippinske gæstearbejdere som helstøbte, handlende mennesker. Alt i alt udgør *Labor Pioneers* dog et nyt og væsentligt bidrag til Danmarkshistorien i almindelighed, og til arbejder- og immigrationshistorie i særdeleshed. Det er en bog skrevet med empati og indlevelsesevne om immigrationens omkalfatringer; om de gæster, der ikke tog hjem og det liv, der leves, når det midlertidige bliver permanent.

DE STRIDBARE DANSKERE

René Karpantschof, *De stridbare danskere. Efter enevælden og før demokratiet 1848-1920*, Gads Forlag, 2019, ill., 542 s., ISBN 978-87-12-05804-5.

Af Charlie Krautwald

Historien om Danmarks moderne gennembrud kan groft sagt fortælles på to måder. Den ene er fortællingen om en samfundsudvikling præget af en fredelig politisk kultur skabt gennem kompromisser mellem fremsynede mænd på den slagne vej mod det demokratiske velfærdssamfund. Den anden fortælling handler derimod om politisk mobilisering fra neden, hvor mennesker gennem kollektive aktioner som strejker, demonstrationer, opløb – og med truslen om revolution som et altid nærværende alternativ – pressede de nødvendige sociale og demokratiske reformer igennem. Klassekompromis over for klassekamp, konsensus eller konflikt.

Indrømmet: det er to ekstremt forsimplede og fortærskede måder at betragte udviklingen fra enevælde til velfærdsdemokrati på. Så meget desto mindre er det netop disse to læste, historikere har skåret deres fremstillinger over, når det gælder de seneste to århundreders politiske udvikling. Og traditionelt har danske historikere – ligesom deres norske og svenske kollegaer – foretrukket konsensusfortællingen, og set netop *den danske vej* til moderniteten som ganske enestående. Fra bondeliberalismens politiske gennembrud i 1848, da “Frederik Folket” helt udramatisk overlod tøjlerne til Orla Lehmann og hans demokratipionerer, til 1930’ernes Socialdemokrati, der med “landsfaderen” Thorvald Stauning i spidsen frelste landet fra krise og demokratisk undergang med det store klassekompromis hjemme på privatadressen i Kanslergade og dermed knæsatte den socialdemokratiske folkehjemstanke ved at forene grundtvigianisme og luthersk etik med alt det

ublodige fra socialismen i en national velfærds-ideologi.

Det er ikke den historie, sociolog og historiker René Karpantschof fortæller i *De stridbare danskere*. Han har i stedet valgt konfliktens historie om alt det, der går imod konsensusfortællingens fremskridtsnarrativ. Om de store og små begivenheder i Danmarks nyere historie, der har revet og flået i det nationale sammenhold og truet med at banke de spæde demokratiske spirer tilbage i mulden. Bogen dækker perioden efter afskaffelsen af enevælden i 1848, men *før* demokratiets reelle gennembrud, som Karpantschof stedfæster med indførelsen af den almindelige valgret i 1915 og kongens sidste statskup under Påskekrisen fem år senere. Denne på alle måder skelsættende periode i dansk historie, hvor samfundet befandt sig i en art demokratisk limbo konstant på randen af diktatur og hvor kongen tilsyneladende kunne gribe ind i det, der formelt var et folkestyre, men som reelt var knap så *folkeligt* idet kun 15 procent af befolkningen havde adgang til at deltage. Og det er netop en bærende pointe i Karpantschofs bog: den snørklede vej frem mod demokratiet skete ikke med et pludseligt skred i 1848, men gradvist gennem en konfliktfyldt forhandling mellem forskellige klasseinteresser og positioner i samfundet. Ikke som en lige linje, men med adskillige tilbageskridt.

Det er ingen ny version af historien, men i det store hele velkendt stof, *De stridbare danskere* formidler. Det er heller ikke ambitionen med bogen at skrive Danmarkshistorien om, men derimod at insistere på sit konfliktperspektiv, på de sider af fortællingen, der i de bredere fremstillinger ofte er blevet nedtonet og glemt. Og her skriver Karpantschof sig ind i en særlig historietradition, som han gennem sin mangeårige karriere som forsker selv har været med til at fremme her i Norden: en historieskrivning *nedefra*. Gennem studiet af folkelige protestbevægelser og de dynamikker, der former interaktionen mellem de modstridende interesser i samfundet er denne tradition dedikeret til konfliktens, klasse modsætningens, *disruptionens* hi-

storie. Den trækker på socialhistoriske koryfæer som George Rudé, Eric Hobsbawm og E.P. Thompson samt sociologerne Charles Tilly og Sidney Tarrow's banebrydende forskning, og har de seneste to årtier vundet mere og mere frem i den nordiske forskning.

Med et sådant perspektiv kunne man frygte, at bogen udelukkende beskæftigede sig med snævre minoritetspositioner i samfundet og fuldstændigt forklejtede de brede masser og de store, politiske linjer. At det hele blot gik op i de samfundsgrupper, der bestandigt har været i opposition til det bestående: subsistensløse, kriminelle, tjenestepiger, mormoner og de andre religiøse kættere, attentatmænd (og -kvinder), vestindiske landarbejdere, socialister, syndikalister og revolveranarkister, der fra Nørrebros skumle baghuse planlagde bombeattentater mod gud, konge og fædreland. Det er da også fortrinsvis de besværlige og – indrømmet – ofte marginale grupper, der ikke passer ind i det store fremskridtsnarrativ, der får lov til at brede sig over bogens mange kapitler. Alligevel formår Karpantschof i sin fortælling at løfte de store konflikter frem. Treårskrigen (1848-50) og det slesvigske spørgsmål fylder hele første tredjedel af bogen, men også folkelige massebevægelser som den liberale bondebevægelse og dens kamp mod de konservatives autokrati under Estrup har fået en fremtrædende plads. Selv kongerne og de store mænd, vi ellers har hørt nok om i litteraturen, er der blevet plads til.

De stridbare danskere blev ved udgivelsen sidste år rost i nær samtlige landsdækkende dagblade for sin sikre og velskrevne fortællestil, og jeg kan kun tilslutte mig koret af så forskellige anmeldere som Michael Jalving, Bent Blüdnikow, Adam Holm og Georg Metz i lovprisningen af bogens fremstillingsform. Det er en virkelig god bog, forbilledlig i sit forsøg på at favne bredt og lade stemmer, der i tiden blev betragtet som andenrangsborgere i vores samfund, få en fremtrædende plads. Samtidig tager bogen formidlingsmæssigt teten op fra folk som professor Ulrik Langen, der har slået på tromme for, at faghistorikere skal tage den populær-

historiske fortælling tilbage. Selvom bogen visse steder kammer over i sit anekdotiske præg og kører en smule i tomgang, er *De stridbare danskere* altså vanvittigt spændende at læse. Selvom den er populærhistorisk i sit sigte bygger bogen på et omfattende kildemateriale og på Karpantschofs mangeårige forskning, hvilket også fremgår af bogens indledning og af de fyldige noter og kilde- og litteraturfortegnelsen. Der er ingen tvivl om, at bogen er resultatet af solidt arbejde, selvom det ikke er de teoretiske og metodiske refleksioner, der tynger bogen.

Det er til gengæld også her – set med faghistorikerens famøse og skånselsløse briller – at den største anke mod bogen findes: dens næsten komplette mangel på videnskabelig begrundelse og kildekritiske refleksioner. Fraværet er – forstår man på indledningen – udtryk for et bevidst fravalg. Som en rent formidlende bog behøver Karpantschof ikke at begrunde eller retfærdiggøre sine tilvalg og fravalg. Det er helt i orden med mig, men det havde absolut styrket bogen og dens formidling endnu mere, hvis sløret undervejs blev løftet for, hvordan han var nået frem til sine resultater. Der er tale om rendyrket formidling, og jeg savner ganske enkelt den kloge, grundige historiker, som Karpantschof er, der undervejs træder frem i teksten, samler op på pointerne og sætter dem i perspektiv. Bogen er heldigvis forsynet med et noteapparat, så man selv kan gå i lag med kilderne, hvilket er et stort plus i forhold til så mange andre populærhistoriske bøger, og det skal forfatter og især forlaget have tak for.

Et andet grundlæggende problem i bogen er manglen på en tydelig og konsekvent gennemgående rød tråd i form af en tese eller teori. Ganske vist præsenterer Karpantschof en sådan i bogens indledning, men den fortaber sig undervejs i manglen på metarefleksioner. Med en klar og styrende tese var bogen formentlig blevet nogle sider kortere, men havde til gengæld undgået det lidt rodede præg og de løse ender, der trods alt er undervejs. Hvorfor skal vi eksempelvis høre om heksejagt, når det ligger uden for bogens tidsperiode?

Når det er sagt, så har bogen en klar ambition, der – foruden at fortælle en masse vigtige og farverige beretninger om Danmark i 1800- og 1900-tallet – er at nuancere historien om vejen frem til en samfundsmodel, der trods alt hører til blandt de mest lige og frie i verden. Denne ambition indfrir Karpantschof til fulde, og her tjener alle de små sidespor om mormoner, der bogstavelig talt blev stenet ud af landet, eller oprørske tjenestepiger, der hævnede sig på deres undertrykkende husfader ved at stikke gården i brand, en vigtig funktion. De synliggør nemlig, at udviklingen af vores moderne samfund netop ikke er resultatet af en teleologi, hvor en iboende konsensustradition undervejs udglattede alle de svære konflikter, men at ligestilling, velfærd og demokrati er resultater af en kamp mellem forskellige, ofte modsatrettede, positioner i samfundet.

BLADTEGNERES ARBEJDE

Claus Seidel: *Til strengen – Bladtegningen i Danmark*, 3 bind, Gads Forlag, 2020, ill., 1100 s. Gads Forlag, ISBN: 978-87-12-05785-7

Af Morten Thing

Claus Seidels bog om bladtegningens historie er en særlig bog. For det første vejer den 7,4 kg. For det andet er der 1300 tegninger gengivet i den. For det tredje er det overvældende flertal af tegningerne reproduceret fra originaltegningerne og ikke fra trykte udgaver. For det fjerde er det en bog trykt på lækkert papir, hvor tegningerne står klart. Det er uden tvivl den bedst udstyrede bog, der er skrevet om bladtegning i Danmark.

Claus Seidel har længe været aktiv i Danske Bladtegnere, som er en forening i Dansk Journalistforbund. Ikke for ingenting hed forenin-

gens første jubilæumsbog fra 1983 *Avisens håndskrift*. For de er jo, som Roald Als siger, håndtegnere. Den var skrevet af Hans Edvard Nørregård-Nielsen. Det er tegnerne som en afart af journalister og deres rolle på aviserne, der er i centrum også i Seidels bog (eller bøger bør man måske skrive, for der er jo tre). I Danske Bladtegnere var man længe i diskussion om, hvad man kunne gøre for at bevare tegnerens arkiver med originaltegningerne, og i 1998 fik man Erland Kolding Nielsen med på ideen om, at Det Kongelige Bibliotek skulle oprette et Museum for Dansk Bladtegning. Her blev Seidel ansat til at samle tegninger og lave udstillinger. Mange tegnere donerede tegninger i massevis, og udstillingerne blev tilløbsstykker. I 2007 undfangede Kolding Nielsen planen om, at Seidel skulle skrive bladtegningens historie. Han blev ansat i tre år, men det tog lidt længere. Nu er den her, og den er ikke til at overse.

Til strengen adskiller sig fra det meste, der er skrevet om bladtegning, karikatur og bogillustration. Det gør den, fordi det dels er en personlig bog og dels er en bog, som fokuserer på *håndværket bladtegning*. Hvor tidligere bøger om mediernes historie er historiske i deres tilgang, er denne bog en skildring af håndværkets muligheder, dvs. de genrer, bladtegnere har udtrykt sig i som: dagens tegning, den satiriske tegning, den loyale artikelillustration, reportagen, teatertegningen, portrættet, rets-tegningen, vignetten, sribetegningen og vittigheds-tegningen. Som tegner ved Seidel en masse om de betingelser, tegnerne arbejder under. Bogens titel er dels en hyldest til strengen, den streg alle tegninger består af, men den refererer også til den juridiske streg: Tegneren skal gå til strengen i sin satire, men ikke over den, for så vanker der måske en injuriersag bagefter, som avisen ikke ønsker.

Indenfor de enkelte genrer fortæller Seidel historien om, hvordan den har udviklet sig især på de store hovedstadsaviser. Og vi får også en skitse af, hvordan bladtegningen undfanges – ikke i avisen, men i vittighedsbladet. Men ellers

spiller historien kun en rolle som emne for tegningen. Man skal altså ikke regne med at finde beskrivelser af reproduktionsmetodernes historie og indflydelse på tegnerens muligheder, da det var træsnit eller litografi. Derimod er der mange oplysninger om de enkelte tegneres historier. Bøgerne har sin tyngde i den periode Danske Bladtegnere har eksisteret, og til sidst i bind 3 er der en liste over alle de tegnere, som har været medlemmer af foreningen.

Med fokus på håndværket og tegneren kommer også det æstetiske i fokus. Hvor god var en bestemt tegner? Seidel er meget positiv overfor tidligere og nuværende medlemmer. Det er en udfordring for sproget hele tiden at skulle finde på nye positive ord, uden at det bliver en belastning for læsningen. Det er ikke nogen kritisk fortælling. Til gengæld er den overvældende ved så mange tegnere, der kommer med og så mange tegninger! Det er en guldgrube.

Ikke særligt overraskende er der rigtig mange politikere på tegningerne. Men der er også mange billeder af samtiden. Man undrer sig over, så få billeder der er af arbejdere og andre arbejdende. Det skyldes ikke Seidels udvalg, det skyldes, at hverken vittighedsbladene eller aviserne søgte billeder af arbejdere. Både *Social-Demokraten* og *Land og Folk* havde naturligtvis, men de er få, og tit fremstillet som heroiske, eller nogen man skal have medlidenhed med. I Seidels fortælling er der heller ikke mange. En undtagelse er dog Eigil Petersen (1875-1917), som bl.a. tegnede til *Ekstra Bladet*. Eigil Petersen var god til at lave 'dagligdagstegninger', som ofte afbildede arbejdere, som var troværdige billeder af noget, han havde set. Tegnere som Djalmar Christofersen (1867-1924) eller Anton Hansen (1891-1960) afbildede arbejdere, men som oftest med en symbolsk betydning. Endnu mere udpræget gælder det kvindelige arbejdere. I det hele taget: Kvinder, som ikke er afbildet, fordi de er berømte, spiller som regel en seksuel rolle i afbildningen.

Selvom fortællingen ikke har sin stærke side i det historiske, så er det meget vedkommende at se udviklingen fra arbejdets side. Tegningen

som håndværk (og kunstværk) er central på en anden måde end trykkemetoderne. Håndværket er et udtryk for et bestemt individ, mens trykket udtrykker maskinens muligheder. Maskinerne udvikler sig i løbet af de sidste 150 år voldsomt, som de gør på mange andre områder end i trykkerierne. Tegningen har derimod fastholdt sin position i avisen som frembragt af et bestemt individ.

EN GLOBAL HISTORIE OM KVINDEN SOM ARBEJDER

Eileen Boris: *Making the Woman Worker. Precarious Labor and the Fight for Global Standards, 1919-2019*. Oxford University Press, 2019, 344 s., ISBN: 9780190874629.

Eileen Boris, Dorothea Hoehcker, Susan Zimmermann (ed.): *Women's ILO. Transnational Networks, Global Labour Standards, and the Gender Equity, 1919 to Present*. Brill/ILO, 2018. , 414 s., ISBN: 9789221300731

Af Nina Trige Andersen

I årene op til Den Internationale Arbejdsorganisation's (ILO) 100-års jubilæum i 2019 blev der forsket intensivt i organisationens historie. Det er der kommet en række spændende publikationer ud af, som på tværs af forsknings-traditioner og perspektiver belyser ILO's betydning for måden, hvorpå arbejdsmarkedet er organiseret og reguleret internationalt, regionalt og nationalt.

Når Nordic Labour History Conference 2022 åbner på Arbejdermuseet bliver det med en keynote forelæsning fra Eileen Boris fra University of California Santa Barbara. Med sin baggrund i transnational kvindehistorie samt lønarbejdet og hjemmearbejdets historie – og forbindelserne mellem hjem og arbejde – står

Boris bag henholdsvis en monografi og en antologi om ILO's historie med særligt fokus på kvinders rolle i ILO samt ILO's rolle i forhold til måden, hvorpå kvinder er blevet konstrueret som arbejdere inden for ILO's logik.

De to bøger *Women's ILO* og *Making the Woman Worker* bliver her anmeldt samlet, fordi de belyser nogle af de samme dele af ILO's historie fra forskellige vinkler.

I Danmark er ILO meget lidt omtalt, både i medier og i forskning, selvom Danmark har været med fra 1919, og har tiltrådt samtlige otte såkaldte kernekonventioner (fundamental conventions), der omhandler foreningsfrihed, retten til kollektive forhandlinger, udryddelse af tvangsarbejde og af børnearbejde samt udryddelse af diskrimination i forhold til ansættelse og beskæftigelse.

Men i tråd med de seneste års stigende parlamentariske fjendtlighed overfor internationale konventioner har den danske regering ikke ratificeret noget siden Konventionen om Maritimt Arbejde fra 2006, der blev tiltrådt i 2011. Samme år vedtog ILO Husarbejderkonventionen (C189), som Danmark diskret har ignoreret – og som i øvrigt ikke omfatter au pairs, trods intensivt lobbyarbejde fra fagforeninger og ngo'er fra blandt andet Danmark og Filipinerne – som ellers både Sverige og Finland har tiltrådt.

Danmark har også ignoreret Konventionen om Arbejde i Hjemmet (C177) (altså ikke husarbejde, men andre former for lønnet arbejde, der foregår i hjemmet – fra industrielt arbejde til vidensarbejde), som ILO vedtog i 1996. Det var ellers på et tidspunkt, hvor arbejde i hjemmet igen var ved at få en central placering i både den formelle og uformelle økonomi, ikke kun i fattigere lande (hvor hjemmearbejde aldrig er vejet for industrialiseringens fabriksorientering), men også i vestlige lande som Tyskland, USA og Spanien. Hvad omfanget af hjemmearbejde er i Danmark, vides ikke, ganske enkelt fordi man ikke finder det væsentligt (eller opportunt) at lave statistik på det, præcis ligesom det fx er tilfældet med nultimekontrakter.

Både Husarbejderkonventionen og Konventionen om Arbejde i Hjemmet bliver udforsket i *Making the Woman Worker* og *Women's ILO* som eksempler på ILO's nyorientering fra slutningen af det 20. århundrede, hvor de mere prekære arbejdsformer – som det traditionelt primært er kvinder, der har været henvist til – begyndte at blive taget alvorligt i ILO.

Women's ILO er en antologi, som fra forskellige udsigtspunkter går i dybden med nogle af de temaer, som Eileen Boris udforsker med det lange blik i *Making the Woman Worker*. Boris har redigeret (og skrevet kapitler til) antologien sammen med Susan Zimmermann fra Central European University (Budapest/Wien), og ILO-historiker Dorothea Hoehcker, der er ansvarlig for The ILO Century Project.

Blandt bidragene er blandt andet Silke Neunsingers læsning af kampen om ligeløn inden for ILO's rammer, herunder kampen om, hvordan ligeløn overhovedet skal forstås, og hvordan juridiske rammer kan (eller ofte ikke kan) sikre ligeløn i praksis. Silke Neunsinger fra Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek i Stockholm er koordinator på sporet Feminist Labour History under Nordic Labour History Conference 2022, hvor sessionerne blandt andet omhandler hjemmet som (mere end en) arbejdsplads i det tidlige moderne Norden og kvinders kamp for både politisk og økonomisk ligeberettigelse i et transnationalt perspektiv.

I Eileen Boris' eget kapitel i *Women's ILO* beskæftiger hun sig med, hvordan koldkrigsspændingerne i efterkrigsårene påvirkede debatterne om kvinders plads på arbejdsmarkedet, og om relationen mellem politiske og økonomiske rettigheder. Dette var i en tid, hvor ILO så småt var begyndt at bevæge sig væk fra de tidligere årtiers fokus på konventioner, der – lidt firkanteret sagt – sigtede mod at beskytte kvinder mod arbejdsmarkedet, og hen imod et fokus på lige rettigheder mellem mandlige og kvindelige arbejdere, herunder ligeløn og lige adgang til forskellige typer job.

I efterkrigsårene havde ILO på dette område – kvinders plads på arbejdsmarkedet – fået

“konkurrence” fra FN’s Commission on the Status of Women (CSW), og de institutionelle overlap mellem ILO’s afdeling for kvinders anliggender og CSW’s indsatsområde gav ikke sjældent anledning til gnidninger. Ikke mindst fordi Sovjetunionen prioriterede at påvirke den politiske dagsorden i CSW, mens ILO og Sovjetunionen havde en konfliktfuld relation og historie.

Oprindeligt var ILO dannet som en slags bolværk mod spredningen af kommunistiske ideer; socialdemokratiske kræfter i USA og Europa indså, at arbejdere i den kapitalistiske del af verden måtte sikres en vis bund af rettigheder, hvis de ikke skulle føle sig for fristet af revolutionære ideer. Sovjetunionen tilsluttede sig ILO i 1934, men meldte sig ud i 1940 frem til 1954, hvor de genindtrådte, men forblev både inden og uden for ILO en skarp kritiker af ILO’s fokus på ideelle frem for materielle rettigheder.

På kvindespørgsmål kom denne modsætning blandt andet til udtryk i kampe mellem liberale og socialistiske feminister i den vestlige verden, og mellem vestlige feminister og kvinderettighedsforkæmpere fra de statssocialistiske lande (som ofte afviste at kalde sig feminister). Denne spænding har Kristen Ghodsee i øvrigt beskrevet i sin fascinerende fortælling *Second World, Second Sex. Socialist Women’s Activism and Global Solidarity during the Cold War*, der udkom sidste år på Duke University Press. Her beskriver Ghodsee – der deltog på det ILO-seminar, som gik forud for antologien *Women’s ILO* – hvordan kvinder fra de statssocialistiske lande var pionerer i FN-regi, og at det ikke mindst er dem, vi kan takke for mange af de internationale aftaler, der (i hvert fald formelt) beskytter kvinders rettigheder globalt. Men deres bidrag er diskret blevet skrevet ud af historien efter Murens Fald.

Som Eileen Boris skriver i kapitlet *Equality’s Cold War*, så afspejlede den institutionelle konflikt mellem ILO og CSW også, at CSW var en politisk enhed, mens ILO – ifølge egen selvforståelse – var en teknisk enhed. Men “i sin in-

formationsindsamling, statistikproduktion, jurarevision, og afgørelser af, hvem der overholdt standarderne i konventionerne, skabte ILO viden, som reflekterede magt og interesser, men samtidig tilslørede sin politiske karakter under et objektivitetsbanner – helt i tråd med det positivistiske paradigme, der dominerede midten af det 20. århundrede”.

I *Making the Woman Worker* går Eileen Boris i dybden med endnu en konflikt i forhold til ILO’s linje på kvindespørgsmål, nemlig inden for “udviklingens udvikling”: Altså udviklingen i de vestlige staters syn på “udviklingslande”, og hvad dette syn betød for forståelsen af kvindelige arbejdere i udviklingslande, og på hvilken rolle de kunne, burde og skulle have på det lønnede arbejdsmarked. Mens ILO i dag har 187 medlemslande, var det i de første mange årtier en institution domineret af kolonimagter og en vis udstrækning de kolonier, som kolonimagterne inviterede indenfor. Da ILO fra slutningen af 1940’erne – i samspil med et stigende antal koloniserede landes (succesfulde) frigørelseskamp og dannelse som selvstændige nationer – begyndte at vende blikket mere mod Det Globale Syd, blev “kvinder i udviklingslande” konstrueret som den kvindelige arbejders “anden”, skriver Boris.

Det medførte også, at den ideologisk-politiske og praktiske kamp, der havde været – og stadig foregik – om, hvad ligestilling reelt betød, nu blev udvidet og sammenvævet med en kamp om, hvad “udvikling” betød: “‘Udvikling’ viste sig at blive en kamplads, hvor kvinders rettigheder og globale uretfærdigheder smeltede sammen,” skriver Boris. I denne ramme udfolder hun den fascinerende historie om, hvordan og hvorfor ILO i årevis modarbejdede FN’s vedtagelse af Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW), i dag populært kendt – og alment anerkendt – som Kvindekonventionen, og som Danmark i øvrigt skal “til eksamen i” i år.

ILO’s modstand mod Kvindekonventionen udspillede sig under generalsekretær David Morse, der havde transformeret ILO fra at være

en institution primært optaget af at sætte internationale standarder for rettigheder og spilleregler på arbejdsmarkedet til primært at beskæftige sig med "teknisk assistance". Altså programmer, der gennem oplæring og rådgivning af bl.a. embedsfolk og repræsentanter for arbejdsmarkedets parter lokalt skulle skabe et bedre arbejdsmarked for alle, også kvinder.

Et af de sidste store projekter Morse satte i søen som generaldirektør, var The World Employment Program (WEP), hvor igennem ILO rådgav særligt udviklingslande om, hvordan de kunne styrke deres beskæftigelsespolitik og nationale økonomiske vækst. Det bliver stadig fremhævet som et pionerprojekt med store positive effekter i ILO-sammenhæng, men som med så mange andre ILO-indsatser var resultaterne mildest talt blandede, og institutionen var langsom, for ikke at sige modvillig, til at forholde sig til, når udviklingen ikke gik som foreskrevet, som Boris også konstaterer flere steder.

Netop World Employment Program og dets tvivlsomme effekter har jeg selv beskæftiget mig med i bogen *Labor Pioneers. Economy, Labor, and Migration in Filipino-Danish Relations, 1950-2015*, der udkom sidste år på Ateneo University Press. Her gik det under arbejdet op for mig, hvor afgørende en rolle ILO havde spillet i skabelsen af Filippinerne arbejdskraft-eksport-program – og i den økonomisk-politiske krise, som blev stadigt dybere under Marcos-regimets tilpasning til internationale organisationers rådgivning, hvor lønninger og arbejdstagerrettigheder blev smidt under busen i eksportorienteringens navn. Som det også blev anerkendt i en ILO-publikation i 2009 – på 40-året for WEP's igangsættelse – så ofrede WEP ikke megen opmærksomhed på lønninger eller på social sikkerhed; faktisk anbefalede WEP eksplicit at udviklingslande ikke skulle lade arbejdskraftomkostningerne stige "unødigt", hvad i alverden det så skal betyde (unødigt for hvem?).

I Filippinerne betød det blandt andet, at ILO systematisk ignorerede alle tegn på, at den

anbefalede medicin forværrede den sygdom, den påstod at ville helbrede, og det faktum at alle ILO's kernekonventionsprincipper fra foreringsfrihed til udryddelse af tvangsarbejde og børnearbejde blev trådt under fode i den brutalt implementerede økonomiske "udviklingsstrategi". I stedet blev Filippinerne eksportorientering – herunder at sende uddannet arbejdskraft ud af landet – fremhævet som eksempel til efterfølgelse for lige så fattige nabolande, på trods af, at remitterne fra den stigende arbejdskraftseksport på ingen måde formåede at holde nationaløkonomien flydende i relation til den stigende statsgæld, og på trods af, at lønningerne i Filippinerne samtidig faldt så drastisk, at selv Verdensbanken kaldte det "forbløffende".

I både *Women's ILO* og *Making the Women Worker* får man et detaljeret indblik i de muligheder og begrænsninger, der ligger i ILO's trepartsstruktur, hvor både regeringer, arbejdsgiverorganisationer og lønmodtagerorganisationer er repræsenteret – og som udgangspunkt ingen andre – og hvor hele omdrejningspunktet er en classesamarbejdsideologi, udklækket i europæiske og amerikanske socialdemokratiske miljøer i starten af det 20. århundrede.

Denne struktur og tradition giver ikke mindst udfordringer for ILO i det 21. århundrede, hvor organisationens fokus er på "the future of work" og prekarisering på et arbejdsmarked, hvor både regeringer og arbejdsmarkedets traditionelle organisatoriske repræsentanter har alvorlige huller i deres viden om de faktiske forhold i jernindustrien, om man så må sige, og samtidig et svækket demokratisk mandat. Arbejdere og arbejdsgivere bliver stadig mere uorganiserede, og regeringer famler i mørket hvad angår prekarisering – hvad vi i Danmark senest har set eksempler på under coronakrisen, hvor det viste sig, at rigtig mange slet ikke arbejder på måder, som politikerne eller embedsværket forstår, kender, eller kan/vil håndtere.

Som Eileen Boris lover i starten af *Making the Woman Worker* forklarer bogen, "hvorfor det 20. århundredes arbejdsstandardiseringsregime,

som ILO satte på formel, udelod nogle typer arbejdere, og hvorfor organisationens fokus i det 21. århundrede har katapulteret netop de prekære jobs ind i centrum af debatten om arbejdets – og arbejdernes – fremtid”. Den kan med fordel læses i sammenhæng med *Women’s ILO*, der giver flere detaljer på de kvindenetværk, der påvirkede ILO’s paradigmer, og samtidig bevæger sig fra ILO’s indre logik og ned i konkrete eksempler på, hvordan de internationale arbejdsstandarder bliver forhandlet lokalt, herunder brugt som både løftestang og figenblad.

KARL OTTO MEYER

Mogens Rostgaard Nissen: *Karl Otto Meyer. Politiker, publicist, polemiker*. Syddansk Universitetsforlag 2018, ill., 359 s.. ISBN: 978-87-408-3193-1.

Af Thomas Wegener Friis

Hvorvidt den nationale kamp i det dansk-tyske grænseland er arbejderhistorie kan diskuteres. Lægger man arbejderbevægelsens idealforestilling om internationalisme til grund, så er det vel næppe. Men i 100-året for den fredelige fastlæggelse af den nuværende grænse og dermed 100-årsjubilæerne for det tyske mindretal i Nordslesvig og det danske i Sydslesvig, er det vanskeligt at komme uden om regionens betydning for nyere Danmarkshistorie. Det endte med at blive de samme hundrede år, hvor arbejderbevægelsen satte dagsordenen. Så at afskrive, at de to fænomener alligevel hænger sammen, ville være vovet.

Hovedpersonen for den foreliggende biografi, Karl Otto Meyer, er vanskelig at komme uden om, hvis man beskæftiger sig med Sydslesvigs danske historie i det 20 århundrede. Karl Otto, som de fleste kom på fornavn med

– helt utypisk for normale tyske tiltaleformer –, personificerede i årtier det danske mindretal. Det var næppe tilfældigt, at netop han i 1952 blev udvalgt som test-case for en politisk mod-offensiv fra de Slesvigske-Holstenske myndigheder mod mindretallet. Han var grundlæggende mistænkssom over for det tyske befolkningsflertals evne til at lægge afstand til den nazistiske fortid. Og i januar 1952 blev han beskyldt for ved et offentligt møde i Sønderborg at have kaldt Tyskland “et demokrati uden demokrater”. Det var så stærk tobak, at Slesvig-Holstens kultusminister Paul Pagel krævede Meyer fjernet som leder for den danske skole i Skovlund (Schafflund). Sagen kom til at tage to opslidende år, men endte med, at Oberverwaltungsgericht i Lüneburg genindsatte ham i embedet. Udover at få sit job tilbage, opnåede den unge lærer en position, der medvirkede til, at han kun få år senere kunne indtage en plads i mindretallets top.

I årtier udgjorde Karl Otto Meyer en personalunion i danskhedens politiske ledelse. Fra 1960 til 1971 var han leder af mindretallet politiske parti SSW (Südschleswigscher Wählerverband), fra 1963 til 1983 var han chefredaktør for mindretallets dagblad “Flensborg Avis”, og fra 1971 til 1996 udgjorde han hele SSW’s enmandshær på Landdagen i Kiel. Han var med andre ord dén centrale person i næsten hele efterkrigstiden, og angiveligt periodevis den kendteste dansker i Tyskland ved siden af dronning Margrethe og H.C. Andersen.

Politisk stod han formelt set ikke arbejderbevægelsen nær, vel snarere tværtimod. I hvert fald var privat-Karl Otto medlem af Dansk Samling (hvorvidt politikere kan spaltes i et privat-jeg og en politiker-jeg er en tvivlsom metodisk diskussion, der ikke skal gives endeligt svar på her). I offentligheden fremstod han imidlertid som “venstresnoet”, i særdeleshed i 1970’erne og 1980’erne. Biografien viser, hvordan Karl Otto i væsentlige værdipolitiske spørgsmål, både når det kom til dansk, tysk og international politik, slog ind på en linje, der

flugtede med stemmer på venstrefløj og i det danske socialdemokrati. Han positionerede sig mod atomkraft, Berufsverbot, Vietnam-krigen, NATO's dobbeltbeslutning og EF. Hans priste de socialdemokratiske leder Willy Brandt, Helmut Schmidt og Anker Jørgensen, og opponerede mod den konservative bølge i 1980'erne med Helmut Kohl og Poul Schlüter.

Karl Ottos særegne kombination af en national danskhed og venstreorienteret politik bragte ham på koalitionskurs med borgerlige stemmer i mindretallet. Ernst Meyer, den mangeårige formand for den vigtige, kulturelle paraplyorganisation SSF (Sydslesvigsk Forening), spurgte i 1979 retorisk, om ikke Meyers modstand mod eksempelvis kernekraftværket i Brunsbüttel i Dithmarschen risikerede, at "den hele danskhed stempledtes som værende anti-atomindstillet og venstreorienteret". Citatet viste meget vel det grundlæggende problem, som mindretallet stod med, når det skulle agere politisk: det skulle fremstå som en enhedsfront samtidig med, at medlemmerne af mindretallet nok var forenet af deres danske sindelag, men naturligvis havde vidt forskellige holdninger til en lang række spørgsmål. I denne kamp endte Karl Otto Meyer af mange årsager med at trække det længste strå. Han havde direkte adgang til mindretallets primære medie, han var folkelig og retorisk begavet, og han fremstod i årevis som garanten for SSW's enlige mandat i Landdagen.

Argumentet om, at den røde linje skræmte borgerlige mindretalsstemmer væk, fejede Karl Otto selv bort med, at det

“demokratisk og stemmemæssigt må være legitimt at prioritere de 70 procent mere socialdemokratiske orienterede vælgere højere end de resterende 30 procent mere borgerlige vælgere”.

Hvorvidt mindretallet rent faktisk var skruet sådan sammen, er uklart, men qua sin mangeårige ledelse skabte Meyer helt givet politiske realiteter, der virkede selvforstærkende.

Bogens forfatter Mogens Rostgaard Nissen, der til daglig er leder af forskningsafdelingen ved Dansk Central Bibliotek for Sydslesvig, har valgt at fokusere på politikeren og den offentlige person Karl Otto Meyer. Han sættes først og fremmest ind i en dansk og en mindretals-kontekst. I den sammenhæng trækker Nissen ikke mindst på forskningsafdelingens egne samlinger samt på Karl Otto Meyers nærmest utrættelige skriverier – således stod han blandt andet for hovedparten af Flensborg Avis 7.000 lederartikler i perioden 1963 til 1985. Med sine klare valg, ser Nissen bort fra to væsentlige perspektiver af Meyers liv; for det første fravælges ret konsekvent tyske kilder til Meyers parlamentariske arbejde, og for det andet fravælges nærmere overvejelser om hans privatliv. For de læsere, der er ude efter dyneløfteri, er der ikke meget at hente. Men der er tale om et forståeligt valg, idet det bestemt er tvivlsomt, hvorvidt der ville være noget særligt interessant at finde bag facaden. Hyper-engagement i politik har nu engang en høj pris på andre fronter.

Bogen efterlader ingen tvivl om Karl Otto Meyers brændende engagement, således følges hans virke også til dørs efter afskeden med Slesvig-Holstensk landspolitik i 1996. SSW, blandt andet under ledelse af sønnen Flemming Meyer, høstede i årene, der fulgte, frugterne af Meyer politisk arbejde og orientering af partiet. Alligevel fandt Meyer ikke ro i sit otium og kæmpede for eksempel mod åbne grænser i Europa. Det var og er populært i Danmark, men en outsider-position i Tyskland. Som aktiv pensionist skrev han både for Folkebevægelsen mod EU og Dansk Samling, og forende på den vis den nationale og den venstreorienterede Europa-modstand.

DET FOLKELIGE FORSVAR?

Jens Ole Christensen: *Hjemmeværnet. Historien om det folkelige forsvar*, Gads Forlag, 2017, ill., 320 s., ISBN: 978-87-12-05542-6

Af Chris Holmsted Larsen

Militærhistorien og arbejderhistorien udgør to særegne faghistoriske traditioner, der i en dansk sammenhæng sjældent krydser ind over hinandens respektive territorier og genstandsfelter. Hvad enten dette skyldes vanetænkning eller ligefrem ideologisk-politisk bias, så udgør det en beklagelig begrænsning – både militær og arbejderhistorie (og krigshistorien) har et utal af historiske overlap, der på et historisk metaniveau kan bidrage til at forstå det 20. århundredes turbulente danmarkshistorie. Men heldigvis er der undtagelser fra reglen og en af disse er museumsinspektør Jens Ole Christensens bog om Hjemmeværnet, der på mange niveauer afspejler de talrige historiske krydsfelter, der findes mellem centrale perioder i dansk militærhistorie og arbejderbevægelsens historie.

Bogen om Hjemmeværnets historie strækker sig hovedsageligt over en 70-årig periode, fra befrielsen i 1945 til nutiden og er inddelt i 3 hovedkapitler. Dette afspejler de tre hovedperioder i hjemmeværnets, og i bredere forstand Forsvarets historie i efterkrigstidens Danmark. Der indledes med en udmærket historisk introduktion til forudsætningerne for Hjemmeværnets tilblivelse. Herefter skildres Hjemmeværnets komplekse, konfliktfyldte og alt andet end kedelige tilblivelse i kølvandet på befrielsen. Det frivillige værn fik, som barn af modstandsbevægelsens 'Aldrig mere en 9. april-mistillid' til samarbejdsfolkene og det danske militær, en noget kølig modtagelse. Christensen skildrer fint og grundigt hvorledes Hjemmeværnet oprindeligt var tænkt som en politiseret folkemilit, dvs. voksede ud af modstandsbevægelsens mest yderligtgående fløje, Dansk Samling og kommunisterne. Men samtidigt hvorledes

Socialdemokratiet, via Frihedsrådet leder, socialdemokraten Frode Jakobsen, hurtigt fik udmanøvreret kommunisterne. De svarede igen på eksklusionen med at rette propaganda-kanonnen mod Hjemmeværnet, der nu i DKP pludseligt ikke længere var en potentiel folkemilit, men derimod et suspekt sammenrend af højreekstremister. Bogen beskriver fint, hvorledes AIC proaktivt opererede i kulissen og mobiliserede de socialdemokratiske arbejdspladser, fagforbund og klubber og hvervede trofaste socialdemokrater til ledende poster, fra befalingsmandsniveau og opetter.

Hjemmeværnet udviklede sig således fra et barn af modstandsbevægelsen til et af den kolde krig. Dette rummede alle de modsætninger og konflikter, der også prægede det øvrige danske samfund. Med undtagelse af kommunisterne og de radikale, der indædt bekæmpede det nye værn i folketinget, så ændrede politikerne og hertil militæret hurtigt de indledende forbehold overfor Hjemmeværnet. Dette var dels betinget af udrensningen af kommunisterne og dels en ny truende virkelighed, hvor den danske forsvarevne, ovenpå besættelsen, var nær ikke-eksisterende. Den militære genoprustning, som den nye sovjetiske trussel nødvendiggjorde, krævede massive investeringer i form af sparsom udenlandsk valuta. Indtil dette mål kunne nås, hvilket den senere forankring i NATO og den amerikanske våbenhjælp afhjælp, så var Hjemmeværnet, det folkelige forsvar, i realiteten den altafgørende hjørnesteen i forsvaret af dansk suverænitet og territorier.

Bogens andet kapitel omhandler Hjemmeværnets rolle og udvikling under den kolde krig. I denne periode spiller Hjemmeværnet en ikke mindre stormomsust rolle, særligt på de indre linjer. Ikke overraskende udviklede det sig til en ideologisk kampzone, hvor værnet af 'det nye venstre' ved enhver given lejlighed blev foragtet og latterliggjort, hvilket var et ekko af kommunisternes tidligere propaganda. Omvendt bakkede socialdemokraterne og højrefløjen helhjertet op om Hjemmeværnet, ikke mindst som en politisk og ideologisk modreak-

tion på ungdomsoprøret og en markant markering af forsvarsvilje. Dette billede understreges af at værnet i midten af 1980'erne, på trods af tidens stærke fredsbevægelse, nåede sit højeste medlemstal med ca. 75.000 frivillige medlemmer. Men her kunne man som arbejderhistorisk læser godt havde ønsket at forfatteren gik et kritisk spadestik dybere. Vi ved fx fra PET-Kommissionens koldkrigsundersøgelse, at Hjemmeværnets såkaldte feltsikkerhedsenheder, i samarbejde med PET, udarbejdede lister over potentielle femte-kolonne folk, der skulle interneres i tilfælde af krig, og velsagtens også holdes et vågent lokalt øje med i fredstid. Det bliver nævnt i farten, men ikke meget mere. Ligeledes kunne bogen også godt havde gjort lidt mere ud af Hjemmeværnets rolle i det Stay-behind-netværk, der skulle udgøre ryggraden i en ny modstandsbevægelse – når russerne rullede hen over Danmark.

Slutteligt, så skriver forfatteren at den yderste venstrefløj udbredte et falsk billede af højreekstrem infiltration af Hjemmeværnet. Javel, det drejede sig langt overvejende om propagandistiske overdrivelser. Men samtidigt var der i samtiden en hel del sager, hvor højreekstremister blev opdaget og smidt ud af Hjemmeværnet, ikke sjældent som følge af historier i medierne. I løbet af 1970'erne fik Hjemmeværnet også en mere broget politisk sammensætning, hvilket bl.a. muliggjorde at den nye fremmedfjendske del af den yderste højrefløj, der fik vind under vingerne fra midten af 1980'erne, blev draget af Hjemmeværnet. Dette blev betragtet, fx af Ole Hasselbalch, formanden for Den Danske Forening og hjemmевærnsmand, som et værn imod muslimerne, der i de kredse blev betragtet som den nye fjende, der truede nationens eksistens. Også de interne overvejelser og medlemsdebat omkring disse strømninger kunne det være interessant at havde fået en linje eller to med omkring.

Sidste afsnit omhandler tiden efter den Kolde Krigs afslutning og de store forandringer og omvæltninger som Hjemmeværnet og det danske Forsvar har gennemgået fra Murens fald i

1989 og frem til i dag. I takt med at Forsvaret er blevet omstillet til og har fået en tiltagende international rolle, fra borgerkrigen i Jugoslavien, over Irak og Afghanistan og frem til Syrien og Nordafrika, så har Hjemmeværnet i stigende grad fået overdraget ansvaret for territorialforsvaret af Danmark. Dette har nødvendiggjort øgede bevillinger til nyt materiel, fx moderne skibe, køertøjer og våben. Ydermere har Hjemmeværnet igennem de sidste to årtier gennemgået en markant professionalisering, der har medført nye krav til de frivillige og bevæget værnet væk fra den traditionelle lokale forsvarsrolle og frem mod mere tidssvarende strukturer og enheder. Dette afspejler bevægelsen væk fra den kolde krigs mobiliseringsforsvar og frem mod nutidens terrortrussel og internationaliserede krav til høj mobilitet i moderne krige og konflikter. Det er nok også de færreste bekendt, at Hjemmeværnet har udsendt personel til bl.a. Irak og Afghanistan, til støtte for Forsvarets opgaver, hvilket har kostet to Hjemmeværnssoldater livet. Hjemmeværnet er i dag også engageret i trænings- og kapacitetsopbygning af tilsvarende enheder i bl.a. Baltikum, Georgien og har i det hele taget fået en paradoksal international profil.

For dermed at runde af med et svar på det indledende spørgsmål, så er Hjemmeværnet i dag en langt mindre folkelig bevægelse end tanken oprindeligt var. Tidens internationale konflikter kombineret med terrortrussel og militær professionalisering gør at Hjemmeværnet i dag mere ligner et traditionelt militært værn end et frivilligt folkeligt forsvar. I dag tæller Hjemmeværnet ca. 45.000 medlemmer, hvoraf ca. to tredjedele udgør en mobiliserbar reserve. Frivilligheden er stadigvæk det bærende princip ligesom der er blevet indført en rådsstruktur for medlemmerne, hvilket har demokratiseret værnet yderligere. Alt dette har Jens Ole Christensen forfattet en velskrevet og læsværdig bog om, også med arbejderhistoriske læsebriller. Dette sagt, så savner bogen periodisk kritisk distance og vovemod, der gør den til mere end en god historisk 'coffee table bog', fx en kritiske dis-

kussion af udfordringerne ved en beredskabsbetinget (og identitetsbetinget) opmagasinering af våben og ammunition på medlemmernes private bopæl. Hvad har omkostningerne været som følge af våbentyverier, drab, selvmord og lignende utilsigtede hændelser? Og afledt heraf, de interne og politiske drøftelser herom. Men dette sagt, så udgør bogen et fint udgangspunkt for mere dybdegående undersøgelser af Hjemmeværnets rolle i det danske samfund igennem lidt mere end 70 år.

BYGGEARBEJDERE OMSKABTE BRYGGERIARBEJDERNES FABRIK TIL EN NY BYDEL MIDT I ÅRHUS

Kirsten Folke Harrits: *Mens Ceresbyen bliver til*, Århus Byhistoriske Fond, 2019, ill., 240 s., ISBN: 978-87-91324-22-2

Af Torkil Sørensen

Rundt i Danmark – ja hele den vestlige verden – bliver gamle industriområder i større byer i disse år omdannet til nye, tit dyre boligområder. Kirsten Folke Harrits var aktiv på Godsbanen i Århus – i sig selv en omskabelse af en station til et kulturhus – og hun kunne fra 2012 se naboområdet Ceres bryggerierne blive omdannet. Fra 2015 til 2018 fik hun lov til at følge byggeriet tættere på, og det er der kommet en flot illustreret bog ud af i 2019. Undervejs ophængte hun bl.a. nogle af de mange billeder af byggearbejdet på 3F Langsøhus i Silkeborg.

Kirsten Folke Harrits bliver på bagsiden præsenteret som cand.mag, ph.d. i mundtlig historie, 1982-2005 virksom med indsamling og formidling af arbejdernes livshistoriske fortællinger. I denne bog er det mere hurtige snapshots af byggearbejdere, mens de er i gang med at udføre deres håndværk, som i dag i høj

grad er understøttet af maskinel kraft. Hun skriver i forordet:

– Samtidig med, at arbejderne bygger parkeringskælder og husene, lægger brosten og planter træer og buske, praktiserer de en arbejdskultur i form af arbejdsfællesskab, sammenhold og ikke mindst indbyrdes tillid. Den kultur kan ikke ses i det endelige resultat, men er en helt central del af byggeprocesserne.

Bogen er ikke en decideret skolebog, men det kunne være nyttigt hvis også unge læsere bladrede i bogen og så de mange typer håndværk, der skal til for at få nye huse op at stå. Der er brug for flere håndværkere. Hun har særligt fulgt betonarbejderne, men også en række andre byggehåndværk bliver præsenteret. Vi møder arbejdere fra mange dele af Jylland inkl. tagdækker Robert fra Skive, der oprindelig kom fra Letland. Malerteam er Dorte fra Bjollerup i Sønderjylland og Jürgen fra Malente nær Plön i Nordtyskland. I ni år rejste han hjemmefra mandag morgen og tilbage torsdag aften.

Denne anmelder bor selv i en af de første lejligheder, der blev færdige i den nye Carlsberg Byen på det yderste Vesterbro i København. Her har man kunnet følge byggeriet i efterfølgende etaper, men ikke så tæt som Kirsten Folke Harrits, der fik lov at komme bag indhegningerne. I forhold til Ceres Byen er flere af de oprindelige bygninger blevet bevaret i Carlsberg Byen. I Århus blev kun to bygninger fra henholdsvis 1856 og 1860 samt en facade ud mod Silkeborgvej bevaret. Kirsten Folke Harrits spørger i bogen projektleder Peter Thorsgaard fra bygherren A.Enggaard A/S, og han besvarer med at lokalplanen bestemte hvilke bygninger, der skulle fjernes. Lokalplanen blev udarbejdet af det kendte arkitektfirma C.F. Møller.

Der er dog en fornemmelse tilbage af, at omskabelse af gamle områder må huske at bevare en del af det gamle, for at give sjæl til de nye byområder. Et andet problem i en tid med høje kvadratmeterpriser er om bygherrerne –

og kommunerne – afsætter nok plads til grønne områder. Her er Ceres Byen heldig med at være placeret tæt på Århus Å, hvor der er grønne arealer og nu også en ny gangbro til den anden side. Bogen fokuserer dog ikke så meget på det endelige byområde som på de mange arbejdsprocesser, der skulle til for at forvandle et bryggeri til en ny bydel.

NORSK ARBEJDERHISTORIE

Arbejderhistorie 2020

Af **Kim Frederichsen**

I sidste udgave af *Arbejderhistorie* påpegede Torkil Sørensen, at der var flere ting, man kunne lære af Norge – især når man påtænker årbogen *Arbejderhistorie* (som udgives af den norske pendant til ABA, Arbejderbevægelsens arkiv og bibliotek), der ikke alene er en årlig kvalitetsudgivelse, men også udkommer i et gratis e-bogs format.

2020 udgaven indeholder 10 artikler, der virkelig viser spændvidden indenfor feltet “arbejderhistorie”, både når det kommer til tids-horisonten og emnerne.

Den første artikel er skrevet af Henrik Askjer og omhandler spørgsmålet om afhjælpning af bolignøden for arbejdere, der i slutningen af 1800-tallets Kristania (vore dages Oslo) blandt andet tog form af aktieselskabet Saganes Arbejderboliger, der befandt sig i et besynderligt krydsfelt mellem at skulle løse datidens sociale bolignød og samtidig skulle udbetale dividende til aktionærerne, selvom man forsøgte at fremstå humanitære ved kun at give omkring 5 procent i dividende. Askjer påviser med rette (selvom artiklen foretager et par gevaldige omveje undervejs), at dette modsætningsforhold betød, at projektet var knapt så filantropisk, som det selv søgte at fremstå.

Ingrid Haugrønning fremlægger et studie af forholdene for tekstilarbejderne ved Salhus Tricotagefabrik (1859-1989) ved Bergen, både hvad angår boligforhold, levevilkår og arbejdsforhold i perioden 1860-1900. Det er artikler som denne, der gang på gang gennem deres dokumentation af fortidens forhold for arbejderklassen påviser betydning af stærke fagforeninger og de sejre, de har opnået – og det stærke behov for fortsat at støtte op om eksistensen af stærke fagforeninger (i stedet for i anfald af økonomisk egoisme at melde sig ind i en af de gule) – så resultaterne ikke bliver tabt på gulvet.

En lignende konklusion kan drages, når man læser Harald Espelis grundige undersøgelse af Stortingets vedtagelse i 1950 af en pensionslov for offentlige ansatte og den rolle, fagforeningen Arbejdsmandsforbundet havde spillet siden 1917 for, at loven endte med at blive fremsat og vedtaget, selvom ydelserne og rettighederne ikke svarede til de tjenestemandsansattes. Artiklen vækker da også til eftertanke om nødvendigheden af, at fagbevægelsen fortsat kæmper for en værdig tilbagetrækning og tilbagetrækningsalder fra arbejdsmarkedet.

Når man læser Gunnar D. Hatlehols artikel om sovjetiske krigsfanger i Norge under anden verdenskrig støder man på et interessant sammenfald med dansk besættelsestidshistorie, nemlig at emnet sovjetiske krigsfanger som tvangsarbejdere i de to besatte lande er et stærkt underbelyst emne – selvom der i Danmark så småt er kommet gang i udforskningen af, hvad der skete med fangerne efter besættelsens ophør (dog primært i lokalhistoriske udgivelser). Ca. 130.000 udenlandske krigsfanger og civilfanger blev sendt til Norge, og ca. 17.000 døde under arbejdet, der primært foregik på besættelsesmagtens byggeprojekter. Artiklen er primært af bibliografisk karakter, men stiller dog undervejs det interessante spørgsmål, hvorfor der blandt danske historikere er så lidt interesse for de danske Norgesarbejdere (danskere der under besættelsen rejste til Norge for at arbejde, på samme måde som andre tog til Tyskland).

En anden artikel, der henter sit tema fra anden verdenskrig, er skrevet af Thea Eriksen og omhandler sikkerhedsforholdene på norske skibe i udeflåden, hvor faren for at blive torpederet førte til store forbedringer af redningsmateriellet ombord for derved at forsøge at sikre, at langt flere fik mulighed for at overleve et krigsforlis, men desværre var der langt mellem teori og praksis, for eksempel fordi mange søfolk ikke ville gå med redningsvest, eller fordi der ikke blev afholdt øvelser, så mandskabet kunne blive fortrolige med materiellets benyttelse.

Arbejdsulykker er også temaet for Tor Gunnar Tollaksens artikel om ulykken på platformen Alexander L. Kielland i Nordsøen i marts 1980, der kostede 123 mennesker livet. Den særlige vinkel i artiklen er, at den primært fokuserer på de dykkere, der fik til opgave at bjerge ligene og medvirke til opklaringen af arbejdsulykken, men deres observationer blev ikke brugt af den nedsatte undersøgelseskommission, der skulle udrede årsagerne til ulykken, hvorved deres observationer om usædvanlige tilfælde af rust og fejl i svejsninger ikke blev inddraget i kommissionens konklusioner.

Christian Florelius har undersøgt, hvilken rolle historiebrug spillede i Arbejderpartiets programmer i 1945 og 2001-5. Konklusionen er, at den hver gang kom til at spille en rolle som en fortælling om fortiden, der kunne bruges til at argumentere for ønsket om at gennemføre en bestemt politik i fremtiden, sådan som der blev anset at være behov for, hvad enten det var genopbygningen efter krigen og besættelsen eller institutionelle reformer for at kunne bevare det velfærdssamfund, der var omtalt i 1945-programmet.

Merete Camilla Ødegaard skriver om skiferdriften i Alta, hvor skiferen befinder sig på statslig grund, og skiferarbejderne derfor har været medlemmer af et andelsforetagende, der søgte om rettigheder til at udvinde skifer, et arbejde som det krævede stor faglært kundskab at udføre, hvilket betød at forsøg på at modernisere og industrialisere skiferudvindingen i ef-

terkrigstiden slog fejl, hvorved den traditionelle skiferudvinding stadig i dag er et af de vigtigste erhverv i området.

Åsmund Arup Seip vender i sin artikel tilbage til spørgsmålet om arbejderstageres løn-kamp ved at undersøge udviklingerne i systemerne for forhandlinger om lærernes løn i perioden 1948-2004, der trods kommunale ansættelsesforhold i lange perioder foregik med staten, hvilket havde at gøre både med skolepolitiske målsætninger, synet på skolens rolle i samfundet og et ønske om en ensartet kvalitet af undervisningen.

Et klassisk arbejderhistorisk tema er kommunismeforskning, og i udgivelsens sidste artikel fokuserer Åsmund Egge på venskabet mellem Aleksandra Kollontaj og franskmænd Marcel Body, der i flere år fungerede som personlig sekretær for lederen af den sovjetiske handelsrepræsentation i Kristania, en post Kollontaj overtog efter først at have arbejdet som rådgiver ved repræsentationen. De arbejdede tæt sammen i forhold til spørgsmålet om gensidig norsk-sovjetisk anerkendelse og for at bremse fraktionskampene i det på daværende tidspunkt stadig Komintern-tilsluttede Arbejderpartiet. Det nære samarbejde førte til et tæt venskab, der også rakte udover Bodys tid ved repræsentationen. Brevene giver et indblik i Kollontajs holdninger til udviklingen i Sovjetunionen, som hun ikke kunne fremlægge på andre måder.

Gennem sin spændvidde i tid og emner påviser den norske udgivelse *Arbejderhistorie* sammen med (i al ubeskedenhed) det danske *Arbejderhistorie* og de svenske *Årsbok för arbetarnas kulturhistoriska sällskap* (såfremt sidstnævnte stadig udkommer, for i så fald er de seneste års udgivelser desværre ikke nået frem til anmelderredaktionen ved nærværende tidskrift), at begrebet "arbejderhistorie" er relativt levende i en nordisk kontekst, og – ikke mindst fordi – at det favner bredt i sin definition af, hvad arbejderhistorie kan være. Dette reflekteres endnu en gang i den norske årbog (med sine temaer om lønkampe, arbejdsforhold, arbejds-

miljøforhold, arbejdsulykker, levetid og sovjetkommunisme med videre), og da den udgives i et gratis e-bogs format, kan man kun opfordre læseren selv til at kaste sig ud i mangfoldigheden af emner og temaer, som udgivelsen byder på.

Tidsskriftet kan downloades gratis via <https://www.idunn.no/arbejderhistorie/2020/0>